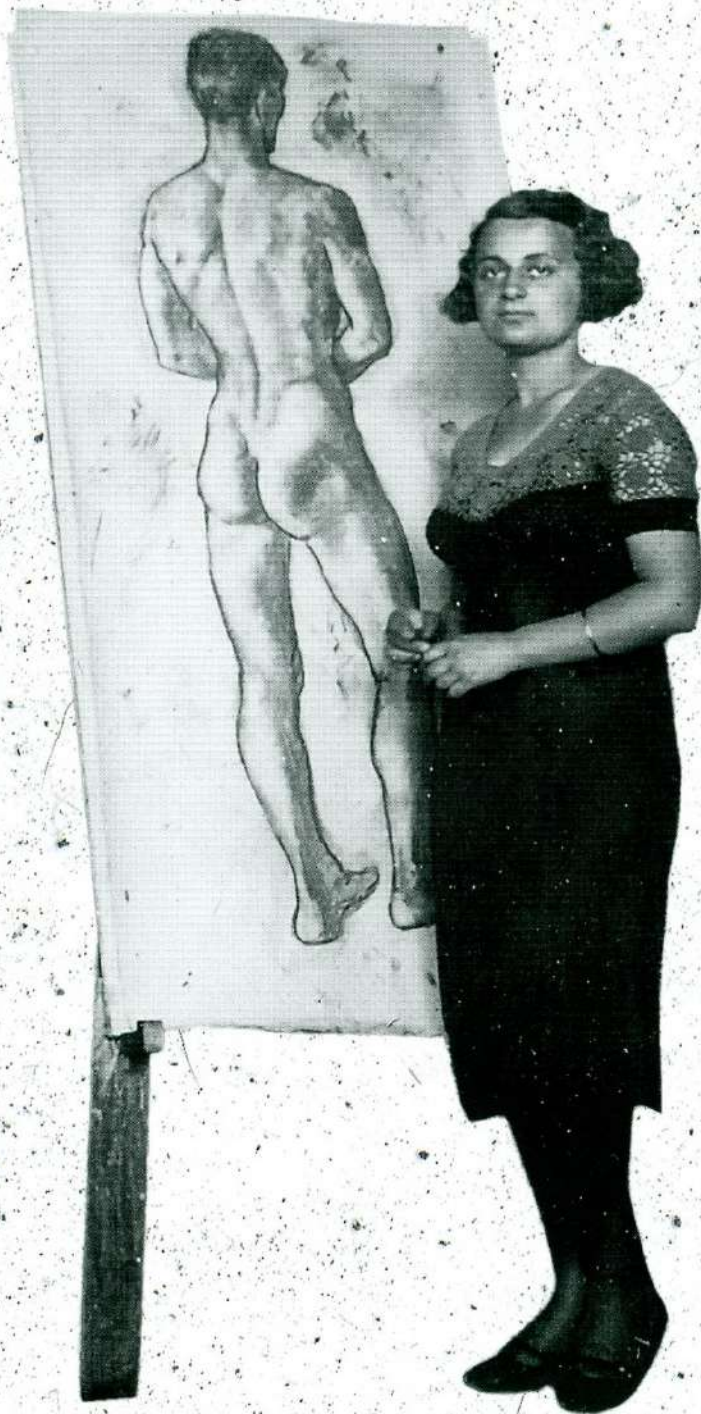

ПАУЛИНА СУДАРСКИ

ОД ЕКСПРЕСИВНЕ ВЕДРИНЕ
ДО ТРАГИЧНОГ КРАЈА

Издавач
Народни музеј Зрењанин

За издавача
Видак Вуковић

Аутор изложбе и каталога
Оливера Скоко

Лектура и коректура
Бојана Видовић

Превод резимеа
Оливера Станков

Фотографије и графички дизајн
МА фотограф Душан Маринковић

Конзервација и рестаурација
Јелена Гвозденац-Мартинов, мр Милан Граховац,
Ана Костадиновић, Дарко Тркуља

Техничка реализација
Техничка служба Народног музеја Зрењанин

Штампа
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“

Тираж
500

Захваљујемо се: Предшколској установи „Пава Сударски“ из Новог Бечеја, Музеју савремене уметности Београд, Галерији Матице српске, Спомен-збирци Павла Бељанског, Дому културе општине Нови Бечеј, Факултету ликовних уметности из Београда, Војном музеју, Музеју историје Југославије, Касарни „Светозар Марковић - Тоза“ у Зрењанину, Наталији Церовић, кустосу Уметничког павиљона „Цвјета Зузорић“, Ани Ивановић, кустосу Народног музеја Црне Горе, Милени Пандуровић из Новог Бечеја, Татјани Јанковић из Београда, Андреу Карољу из Новог Бечеја

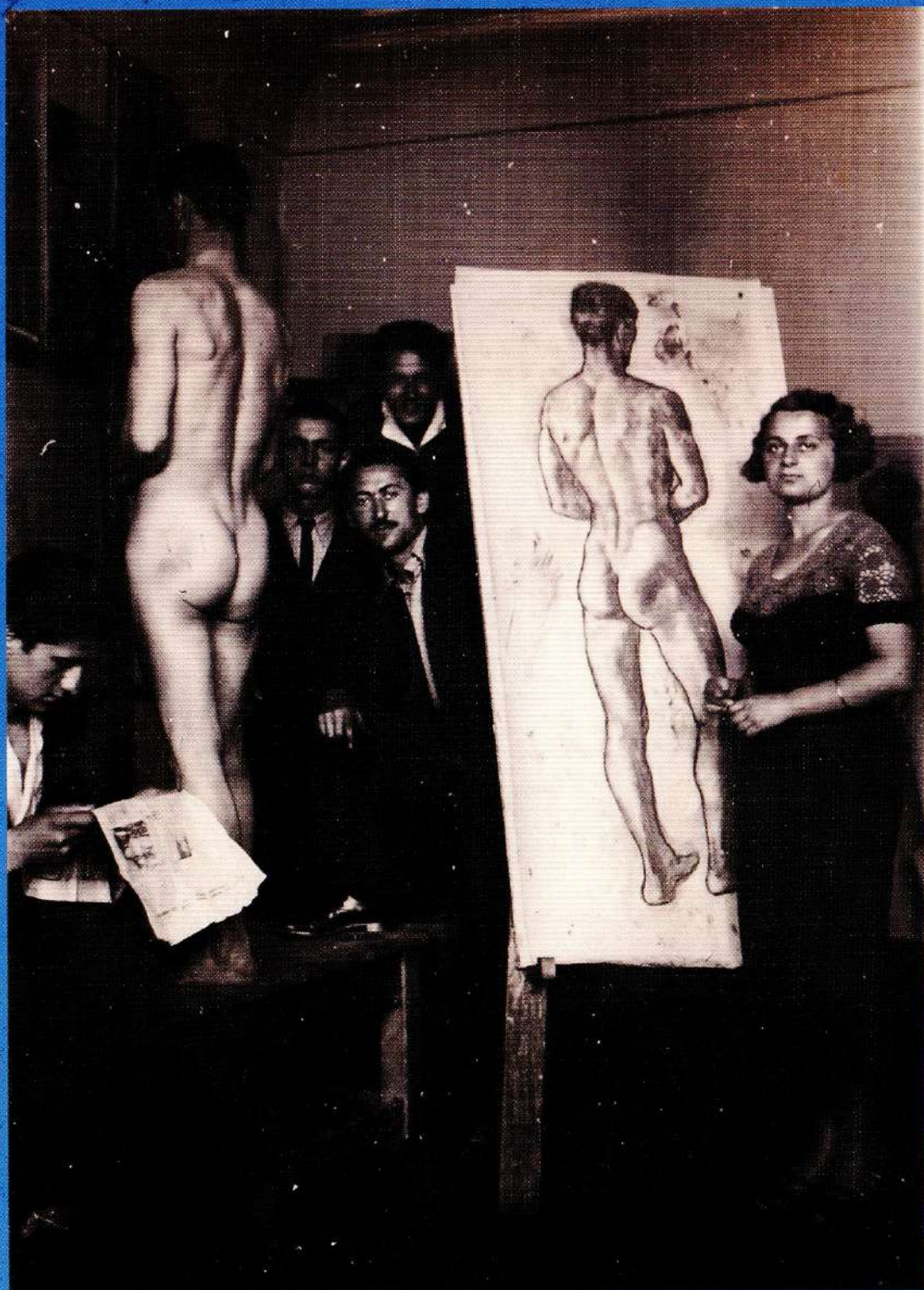
Оливера Скоко

ПАУЛИНА СУДАРСКИ

ОД ЕКСПРЕСИВНЕ ВЕДРИНЕ ДО ТРАГИЧНОГ КРАЈА

Зрењанин, 2015.

Паулина Сударски
са колегама и моделом на часу цртања акта у природној величини

Проучавање уметности која се развијала у првим деценијама 20. века, њених појава, учесника и односа, ствара врсту предрасуде да је лако доћи до чињеница које су условиле њихово настајање и кретање. Но, понекад су околности такве да нам данас далеки 18. и 19. век, са појединим добро очуваним артефактима и подацима, изгледају ближи и доступнији за проучавање и излагање. Стога је случај сликарке Паулине Сударски, чији је живот трагично окончан у 29. години живота погибијом на Сутјесци, посебно занимљив. С једне стране, имамо податак да је иза ње, сходно кратком животу, остао не тако мали број радова похрањен у трима установама¹ и код два наследника², те да је у последњих пола века организовано неколико њених изложби, углавном на иницијативу кустоса зрењанинског Народног музеја који чува легат ове сликарке. Међутим, с друге стране, за разлику од ликовног трага о животу и раду Паулине Сударски, писани је знатно мањи, сведен на пар биографских података који су били неусаглашени, непотпуни, а неки и нетачни. Посебно отежавајуће је било и то што се њено име, иако је реч о академској сликарки не помиње ни у једном прегледу српске модерне уметности, нити у било каквим публикацијама које се баве сликарством 20. века. Зато је стогодишњица рођења ове некадашње ученице чувеног Петра Добровића, обележена изложбом у њеном родном граду, Новом Бечеју, јуна 2014. године³, уједно послужила за својеврсни покушај ревизије и ревитализације имена и опуса Паулине Сударски, са циљем да се из до сада локалних оквира у којима је искључиво проучавана, смести у један шири круг српске модерне ликовности.

¹ Народни музеј Зрењанин, Галерија Матице српске и Предшколска установа „Пава Сударски“ у Новом Бечеју.

² Татјана Јанковић из Београда и Милена Пандуровић из Новог Бечеја.

³ Изложба је приређена у Дому културе општине Нови Бечеј од 12. до 30. јуна 2014, у организацији Народног музеја Зрењанин, Предшколске установе „Пава Сударски“ и поменутог Дома културе.

Паулина Сударски је рођена 12. јула 1914. године⁴ од оца Реље Сударског⁵ и мајке Јованке, рођ. Ковачев⁶. Као и у случају својих родитеља и код Паулине се као место рођења наводи Врањево, које је у то време било у саставу Дунавске бановине, али као посебна административна општина у односу на суседни Нови Бечеј.⁷ Паулина је рано остала без оца, који је био учесник Првог светског рата али се из њега није вратио.⁸ Њена мајка се убрзо након тога удаје за Владимира Врбашког, фабриканта кошуља са седиштем у Београду, који кћерку своје супруге прихвата као своје дете.⁹ У родном месту Паулина је завршила основну школу и један разред гимназије, да би се потом са мајком Јованком и очухом Владимиром преселила у Београд. Сећајући се своје школске другарице, Новобечејка Богданка Чиплић ће написати: „Видим прво буцмасту девојчицу, коврџаве златне косе и крупних бадемастих очију. Тако је Паулина изгледала у основној

Паулина Сударски
са родитељима, 1915. год.

⁴ Подаци о пореклу Паулине и њених родитеља добијени су љубазношћу Андреа Кароља увидом у новобечејске матичне књиге рођених и умрлих.

⁵ Реља Сударски је био врањевачки трговац рођен 20. марта 1896. од оца Радована и мајке Лепосаве, рођ. Ковачев.

⁶ Јованка Ковачев је рођена у Врањеви, 5. априла 1892, од оца Атанасија и мајке Јулијане, рођ. Перин. Умрла је 1977. године.

⁷ Крајем 20. година прошлог века на подручју Краљевине Југославије појавила се иницијатива за спајањем насеља и општина где је то било могуће и економски оправдано. Међутим, тек 1946. године долази до спајања Врањева и Новог Бечеја прво под називом Волошиново, а касније Нови Бечеј, што је остало до данас. Стога се у послератним биографским подацима о Паулини Сударској као њено место рођења наводи Нови Бечеј.

⁸ Као датум његове смрти убележен је 8. јануар 1917. године на основу правоснажне одлуке Краљевског среског суда у Новом Бечеју. Податак је доставио Андре Карољ.

⁹ Владимир Врбашки (1900–1987) је након што му је национализована фабрика по окончању Другог светског рата, напустио Београд и са супругом Јованком се вратио у Нови Бечеј где је до пензионисања управљао хотелом „Јадран“. Након смрти Јованке, Врбашки се жени Даницом Дујин чији потомци из Новог Бечеја данас чувају неколико радова Паулине Сударски, као и значајан документарни материјал (албуме са фотографијама, индекс, књиге, свеске, кутије са бојама...). Јованка Врбашки је била у контакту и са родбином свога првог супруга Реље, пре свега са његовим рођеним братом Томом (1884–1952), чији је син Велимир био пуковник ЈНА (умро 1982). Његова кћерка Татјана која данас живи у Београду чува две слике своје тетке Паулине.

Владимир Врбашки
у Београду

Глава девојке,
оловка на хартији,
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 487

Мртва природа,
оловка на хартији,
вл. Народни музеј Зрењанин,
инв. бр. 498

Паулина Сударски
као ученица
у основној школи

школи када је отпочело наше пријатељство... Било је жалосно када је после неколико година нашег пријатељства Паулина отишла са родитељима у Београд. Али показало се да је жалост била безразложна. Стизала су њена писма, а школске распусте је редовно проводила у Бечеју. Београд, који је Паулина морала волети пошто се у њему формирала и као племенити човек и као сликар и борац, ни у чему није умањио њену љубав према Бечеју. До краја свога живота она је Бечеј осећала као свој драги завичај коме је човек пре свега обавезан.¹⁰ Из тог периода сачувано је неколико њених цртежа, вероватно из четвртог разреда на шта указују сигнатуре исписане карактеристичним дечјим рукописом (**Девојка са вазом, Глава девојке, Мртва природа, Свећа, Воће, Сунцокрет**). Било да су рађени обичном оловком или оловком у боји, колико год да их карактерише наивност, у исто време су оличење прецизности, добро овладане форме и сенчења и више него што се то очекивало од једне десетогодишњакиње.

Сунцокрет,
оловка у боји на хартији,
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

¹⁰ Богданка Чиплић, *Братство*, Школски лист Новог Бечеја, год I, мај–јун 1956, бр.3, стр. 2.

Паулина Сударски
са колегама и колегиницама у Краљевској уметничкој школи

Једине познате трагове о Паулинином школовању пре Академије налазимо у исцрпном тексту Миливоја Николајевића, у којем он детаљно описује већину ученика који су у исто време кад и он (1932–1939) похађали чувену Уметничку школу¹¹. У предратној Југославији, генерације младих сликара и вајара своје прве поуке су могли добити у трима ликовним школама. У Београду су то биле Краљевска уметничка школа и Академија ликовних уметности, а у Загребу Школа за умјетност и обрт. У Краљевској уметничкој школи су постојала три одсека: наставнички – за образовање будућих наставника цртања и лепог писања, академски – у којем се после трогодишњих заједничких студија учило уљано сликарство, и вајарски одсек.¹² Николајевић у поменутом тексту истиче да се у школи радило слично као у свим европским школама те врсте, само што је она била материјално доста сиромашна, што се настава одвијала у доста скученим просторијама и што није имала све одсеке, као на пример, за графику или предмете као што су композиција и технологија.¹³

¹¹ Краљевска уметничка школа је наставила рад Српске цртачке и сликарске школе Кирила Кутлика, коју од 1900. године води академски сликар Риста Вукановић. Од 1905. под истом управом делује Уметничко-занатска школа која је постојала до ослобођења 1918. године, када продужава рад под називом Краљевска уметничка школа. Налазила се у улици краља Петра бр. 4, а последња генерација ученика уписана је 1936. године.

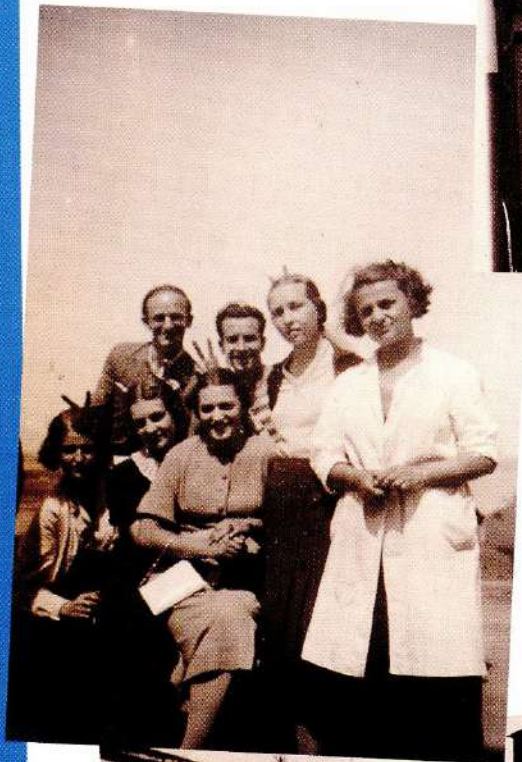
¹² Миливоје Николајевић, *Спомен на Уметничку школу у Београду*, *Летопис Матице српске*, година 164, јануар 1988, књ. 441, св. 1, стр. 80–106.

¹³ Исто

Паулина Сударски
(у белом мантилу) са колегама
Краљевске уметничке школе

Ученици са професором Љубом Ивановићем;
Паулина Сударски седи у средини

Паулина (друга слева)
на студијској екскурзији;
поред ње Љубица Цуца Сокић

Паулина Сударски
(стоји трећа слева) са колегама;
поред ње Љубица Цуца Сокић

Паулина Сударски, студија фигуре,
1932, гипсани одливак, вл. Милена Пандуровић, Нови Бечеј

Међу професорима које Николајевић помиње у време свог боравка у Краљевској уметничкој школи били су: Љубомир Ивановић, Никола Бешевић, Симеон Роксандић, Милан Кашанин... То су сасвим сигурно били и предавачи од којих је учила и Паулина Сударски. Наиме, Николајевић каже да је у класи која је била бројна једнако као и његова, а коју су затекли у другој години студија, било изузетно даровитих студената међу којима су: Љубомир Белогаски, Слободан Галогача, Милан Поповић, Драган Ћирковић, Драган Вуксановић, Јован Ерић, Паулина Сударски... Нека од ових имена налазимо потписана на полеђини фотографије сачуване у албумима Паулине Сударски.¹⁴

Сваком од колега којих се сећао Николајевић је у свом тексту посветио најмање пасус. „Паулина Сударски Паула, или кратко Пава, Бечејка, била је једра девојка, са свим карактеристикама женске једрине, светлосмеђа, веселе нарави, врло витална, са ведрином која је широко зрачила и све нас освежавала. У дружењу

са таквим личностима, човек постаје оптимиста и кад то није. Таква, комуникативна, дружељубива и драга, била је и даровита, са смислом за форму и за колорит, који је наговештавао лепе резултате. Међутим, дошао је рат и прекинуо је живот те драге, темпераментне и скоро увек веселе девојке.”¹⁵

У то време, приметна је све већа присутност жена у културном и друштвеном животу Београда, па самим тим и у Краљевској уметничкој школи где оне чине више од четвртине полазника. Најчешће су се одлучивале за наставнички смер јер је он омогућавао стално запослење и сигурне приходе.¹⁶ Сасвим сигурно је међу њима била и Паулина Сударски. На то упу-

¹⁴ Породица Пандуровић из Новог Бечеја чува два фото-албума и неколико одвојених фотографија Паулине Сударски. На првом пише њено име и године 1932–33, а на другом: 1938. – за успомену приликом рођендана. Већина фотографија је управо из периода Паулининог боравка у Краљевској уметничкој школи.

¹⁵ Миливоје Николајевић, *Спомен на Уметничку школу у Београду*, *Летопис Матице српске*, година 164, јануар 1988, књ. 441, св. 1, стр. 80–106.

¹⁶ Бојана Поповић, *Примењена уметност и Београд 1918–1941*, Музеј примењене уметности, Београд, 2011.

ћује сачувана свеска у којој она саставља, заправо увежбава писање молби које су адресиране на Министарство трговине и индустрије: „Част ми је замолити господина министра да ме изволи поставити за наставницу цртања у Нижој женској школи у Земуну. Учтива Паулина В. Сударски, жен. наст. цртања, Београд, 3.октобар 1936.”¹⁷ Готово идентичну молбу на адресу поменутог министарства је упутила и годину дана раније, што наводи на закључак да је до октобра 1935. године окончала своје студије на Краљевској уметничкој школи.

Ако су поједина имена Паулининих колега, готово једнако као и њено, данас остала заборављена, а њихов рад недовољно истражен, онда то свакако није случај са Љубицом Цуцом Сокић, коју налазимо не само у попису ученика који су похађали поменућу школу већ и на појединим групним фотографијама из Паулининих албума. Чињеница је да је као и она, Цуца Сокић студирала наставнички течај, али да је после прешла на академски код Ивана Радовића. Обе су биле исто годиште и по фотографијама, сасвим сигурно се дружиле у време заједничког боравка у школи иако нису биле иста класа. Пuteви им се по окончању студија разилазе. У време када Паулина упућује своју другу молбу тражећи посао као наставница, Љубица Цуца Сокић је већ у Паризу. А када 1940. године Сокићева буде са још деветоро својих колега оснивала групу „Десеторица” излажући у Београду и Загребу, Паулина ће радити као наставница, али у Цетињској гимназији из које ће отићи у рат. Тако Краљевска уметничка школа вероватно остаје последња заједничка *станица* на којој су се ове две сликарке среле.

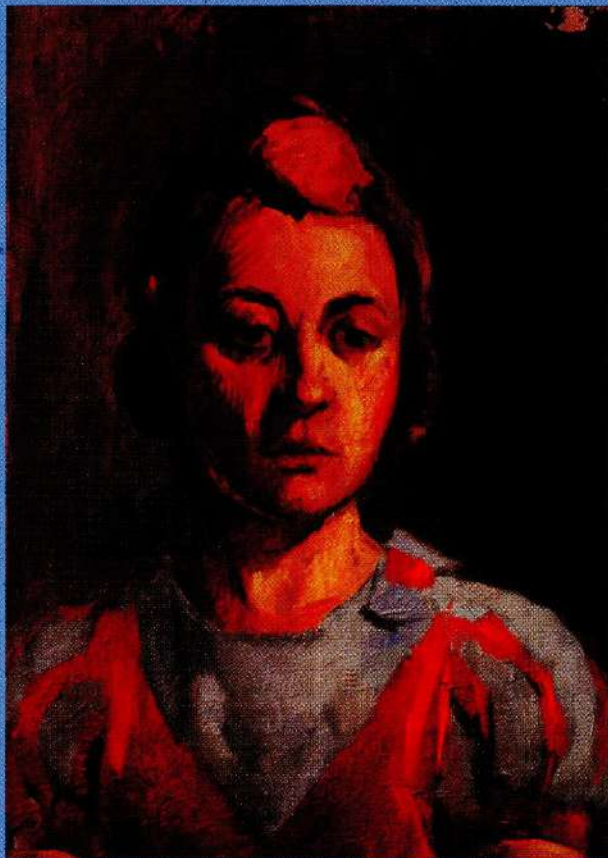
Цуца Сокић није једина са којом је Паулина у то време била блиска. Ова млада Врањевчанка је очито пленила својим духом, баш како се и Миливој Николајевић сећа пишући о њој као о „скоро увек весело девојци”, што одговара и атмосфери коју затичемо на њеним сачуваним фотографијама са колегама међу којима је „владало право пријатељство окупљене младости истих амбиција”.¹⁸ У истој класи са Сударском био је и две године старији македонски сликар Љубомир Белогаски, којег Николајевић памти као снажног, црномањастог младића, по изгледу мало робушног, али по природи као добричину чија мекоћа и осетљивост су се огледали и у његовом цртању и сликању.¹⁹ Не знамо када је Белогаски тачно насликао портрет своје пријатељице са класе Паулине Сударски, који се данас налази у власништву Галерије Матице српске²⁰. Могуће да је то било 1940. године када Паулина неко кратко време, пре одласка на Цетиње, борави и ради

¹⁷ Занимљиво је да се Паулина често у то време потписивала стављајући средње слово свог очуха Владимира, уместо очевог имена. Чак се на једној свесци потписала као Паулина Врбашки.

¹⁸ Миливоје Николајевић, *Спомен на Уметничку школу у Београду*, *Летопис Матице српске*, година 164, јануар 1988, књ. 441, св. 1, стр. 80–106.

¹⁹ Исто

²⁰ У питању је портрет насликан уљем на платну, 52 x 38 cm, без потписа и датовања (ГМС/У 840), који је део поклона Паулине мајке Јованке Врбашки 1949. године Галерији Матице српске.

Љубомир Белогаски,
сликарка Паулина Сударски,
уље на платну,
вл. Галерија Матице српске
(ГМС/У 840)

Разгледница Охрида
из фото-албума Паулине Сударски

Део улице (Охрид?), акварел на хартији,
вл. Предшколска установа „Пава Сударски“, Нови Бечеј

у Скопљу, које ће постати трајно место боравка сликара Белогаског.²¹ Но, није искључено да је сходно заједничком студирању и дружењу у Краљевској уметничкој школи, портрет настао и коју годину раније у Београду. У то време у Македонију се одлазило и у оквиру чувених двонедељних екскурзија професора Љубе Ивановића, који је, иако наставник „вечерњег акта и цртања главе“, непрекидно био заокупљен изгледом јужноспрских, босанских и македонских варошица, оставивши иза себе бројне цртеже на којима су старе куће са доклатима и капијама, као и улице са калдрмама, црквени торњеви и минарети. И управо акварел Паулине Сударски из 1935. године приказује сличан амбијент, а по једној сачуваној разгледници могуће да се на слици налази део улице у Охридју.²²

Ипак, пејзаж ће тада, а и касније на Академији, бити мање заступљена тема код Паулине Сударски. Оно што ће највише привући њену пажњу и у чему ће њен таленат бити најизраженији јесте цртање и сликање актова. Љуба Ивановић је цртање акта у природној величини предавао у трећој години, док је цртање вечерњег акта водио сликар Никола Бешевић. Заправо, како појашњава Миливоје Николајевић вечерњи акт су цртали сви студенти, сем прве године и то у једној већој сали, са амфитеатрално постављеним седиштима да би сви могли добро да виде модел на подијуму осветљеним јаком сијалицом.²³ Занимљиво је да су се сви у школи снабдевали хартијом за часове вечерњег акта захваљујући Цуци Сокић, чији је отац у то време био директор листа „Правда“, одакле је новинарска хартија доношена у Школу, резана и потом дељена ученицима.

Коначно, Николајевић не заборавља да помене да су ученици који су у Школи учили за сликаре имали и вајање као предмет у трајању од годину дана, а предавач им је био чувени професор и вајар Симеон Роксандић. Тако су уз Паулинин сликарски и цртачки опус сачувана и два гипсана одливка, две студије, главе и фигуре. Рађене су вероватно по репродукцији неке античке скулптуре, а по урезаној години на једној од њих (1932) могуће да је у питању био припремни рад за Школу којим је Паулина заправо конкурисала за пријем или је настао на самом почетку њеног школовања.

²¹ Љубомир Белогаски (Делчево 1912 – Скопље 1994) се након завршене Краљевске уметничке школе у Београду усавршавао на академији у Љубљани, а потом у Француској и Италији. После Другог светског рата се наставља у Скопљу радећи као ликовни педагог, а затим и као професор на Архитектонско-грађевинском факултету. Музеју града Скопља је поклонио велики број својих радова.

²² Овај акварел је у власништву Предшколске установе „Пава Сударски“.

²³ Миливоје Николајевић, *Спомен на Уметничку школу у Београду*, *Летопис Матице српске*, година 164, јануар 1988, књ. 441, св. 1, стр. 80–106.

Иако је након завршетка Краљевске уметничке школе добила сасвим добру основу за бављење пре свега наставничким позивом, Паулина се ту није зауставила. Године 1937, у Београду је основана Академија ликовних уметности, а ова млада сликарка припада првој генерацији уписаних студената.²⁴ Оснивачи и први професори Академије били су Петар Добровић, Мило Милуновић и Тома Росандић, којима ће се ускоро придружити Сретен Стојановић и Јеролим Мише. Сви они су своје дипломе стекли у не-

ком од европских уметничких центара, да би потом то знање и искуство утемељили у оснивање једне високошколске установе. Паулина Сударски је дакле Академију уписала школске 1937/38. на дан 15. октобар, добивши индекс под бројем 158/37. На последњој страни се налази евиденција о положеним испитима и оцене које је добијала из појединих предмета. За Паулину нису сви професори били непознати. Иако не од самог почетка, на Академији ће тако поново учити од Љубе Ивановића. Професор који је највише оставио трага на њено стваралаштво, посебно када су актови и портрети у питању и код кога је и дипломирала, био је Петар Добровић. Свако ко иоле познаје рад овог ђака пештанске Академије и у то време већ врсног сликара, при само једним погледом на неки акт или портрет Паулине Сударски налазио би аналогију и очигледни утицај чувеног професора на младу сликарку. Не знамо да ли је било и ранијих њихових сусретања. Петар Добровић се пре оснивања и почетка рада на Академији такође бавио педагошким радом, али на Коларчевом народном универзитету где је водио курс фигуралног сликања који је имао неочекивано велики одзив.²⁵ Занимљиво је то да је међу полазницима било свега десетак младих уметника, док је готово пет пута више било радника, литографа, каменорезаца, столара, ташнера, цинкографа...²⁶

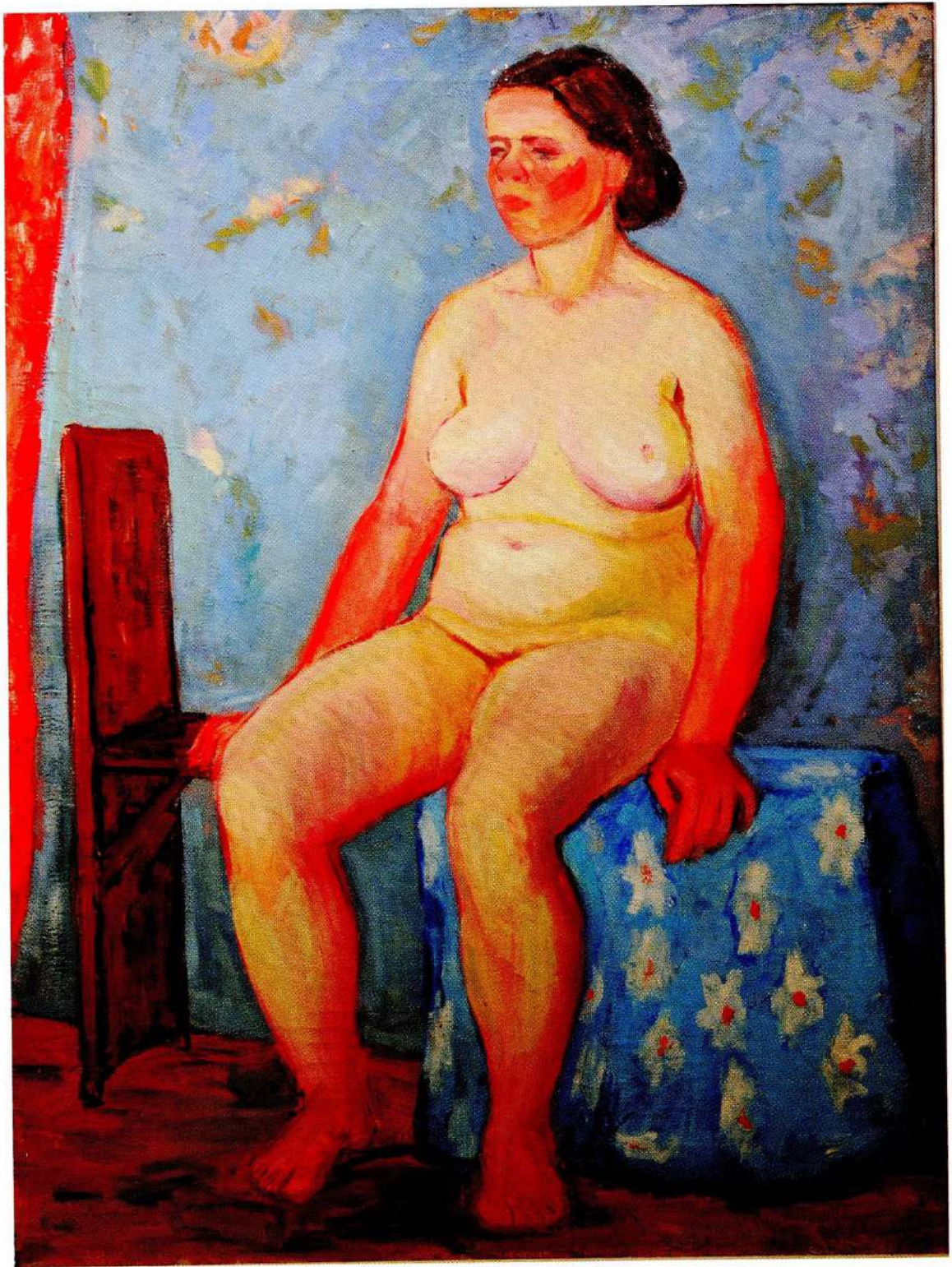

Студентски индекс
Паулине Сударски

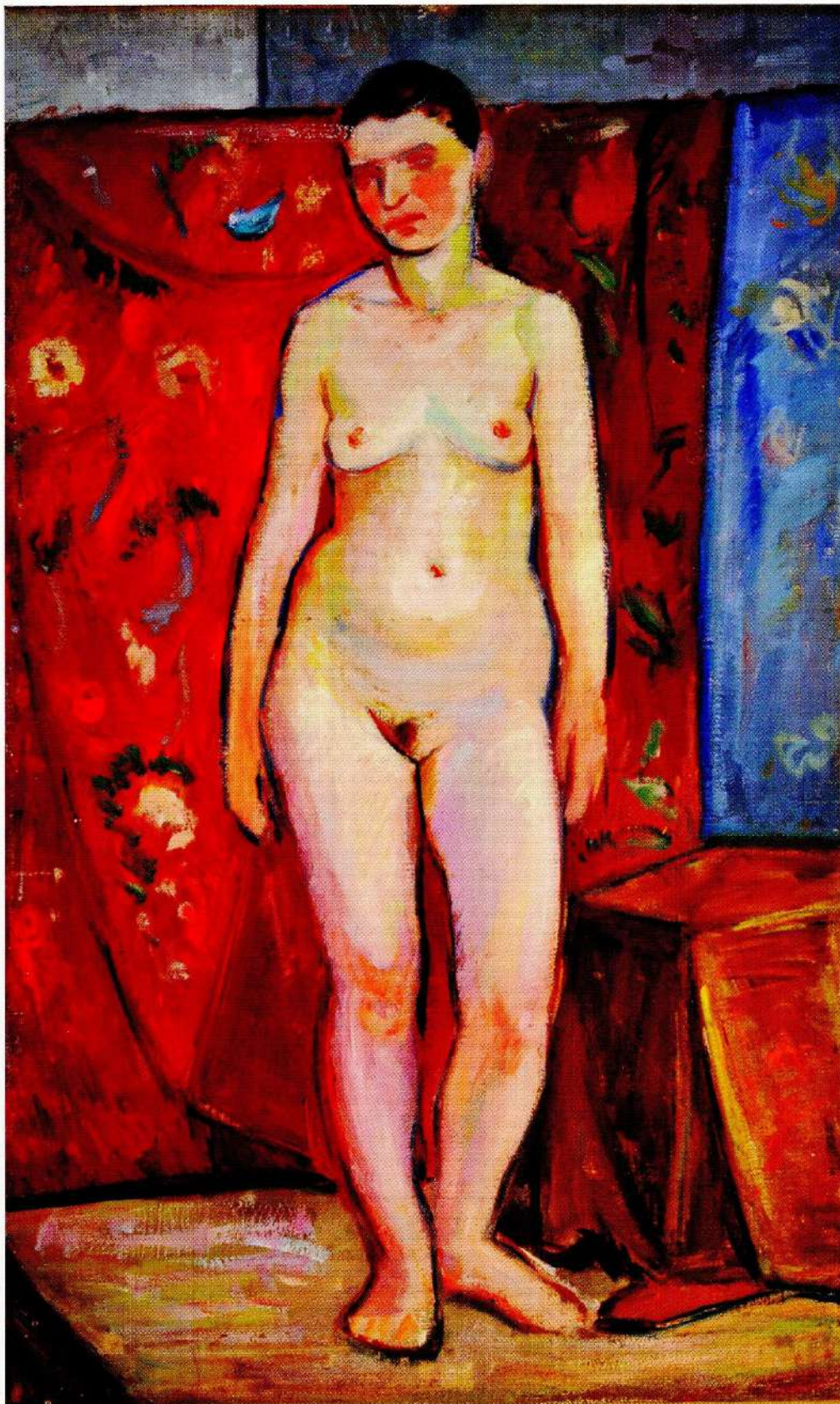
²⁴ У студентској служби данашњег Факултета ликовних уметности, а некадашње Академије ликовних уметности налази се досије бр. 20 са именом Паулине Сударски.

²⁵ Жана Гвозденовић, *Ремек-дела Петра Добровића*, Музеј савремене уметности Београд, 2011.

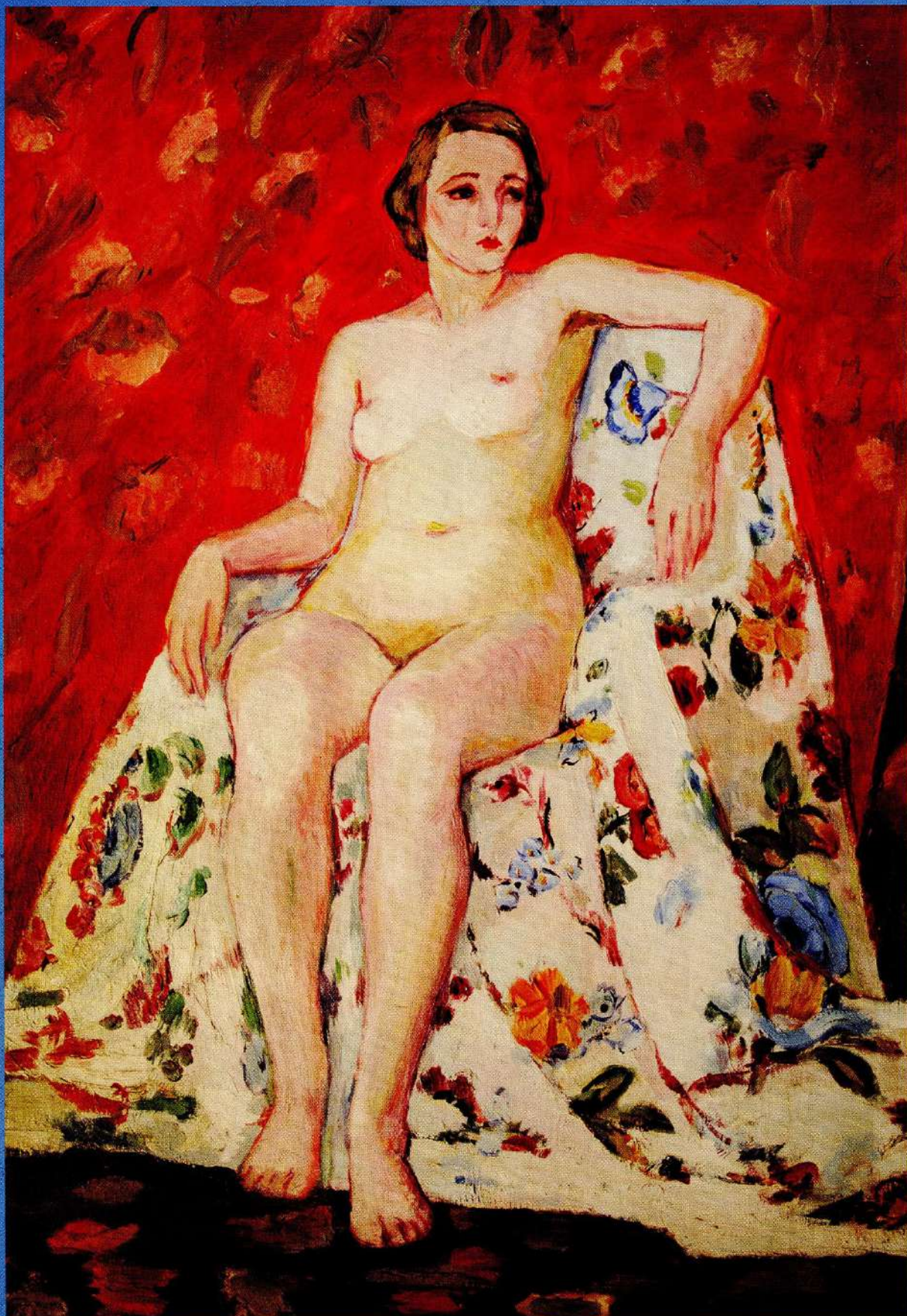
²⁶ *Документација о стваралаштву Петра Добровића III*, приредила Олга Добровић, Галерија Матице српске, Нови Сад, 2002.

Женски акт
уље на платну
108 x 74 cm
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 183

Женски акт
уље на платну
120 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 210

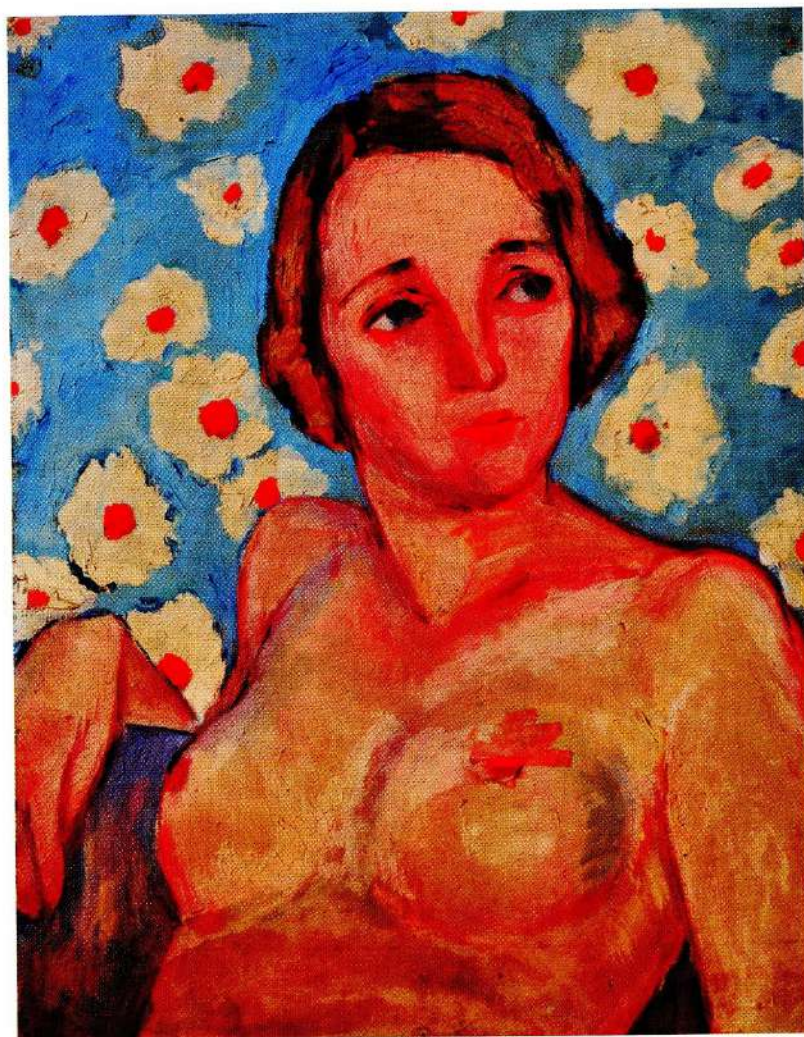

Женски акт
уље на платну
100 x 76 cm
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 181

Паулина Сударски сигурно није била међу њима и са својим професором се званично сусрела тек на Академији.

Добровићева ведра декоративност која се посебно читава на његовим портретима и актовима постаће и обележје Паулининих радова. Неки критичари су чак склони да у њима виде Матисову палету, можда највише због руку које Добровић боји у црвено или розе, што налазимо и код његове ученице (**Женски акт**, НМЗР, инв. бр. 183), а ту је и она карактеристична црна контура којом обоје заокружују читаво тело појединих својих актова (**Женски акт**, НМЗР, инв. бр. 210).²⁷ Посебну пажњу и Добровић и Сударска поклањају позадини која није ништа мање разбуктана. То је та декоративна ведрина оличена у црвено-плавим засторима или некаквим цветним драперијама.²⁸

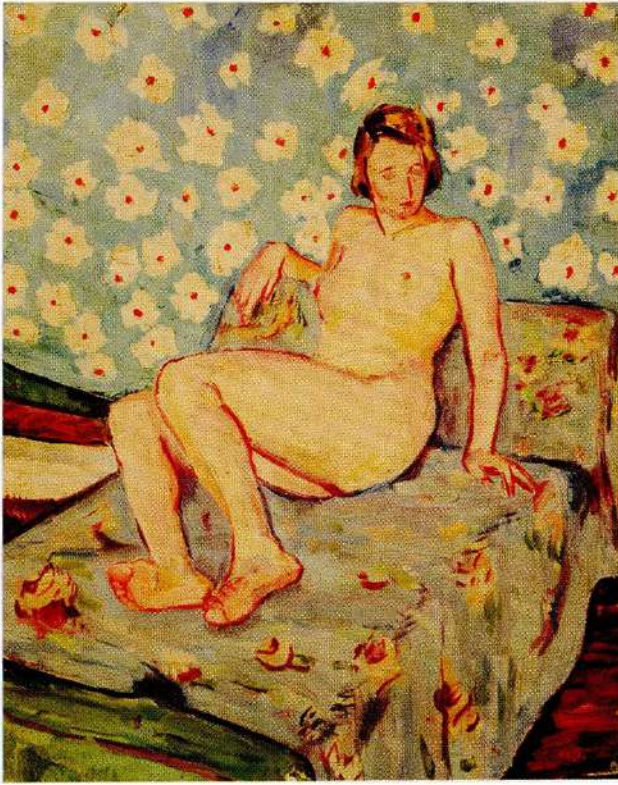
Нарочито је занимљив **Женски полуакт** (НМЗР, инв. бр. 397), који заправо представља женско попрсје као фрагмент једног целог седећег акта (**Женски акт**, НМЗР, инв. бр. 181). Исти модел препознајемо на оном чувеном

Женски полуакт
уље на картону
63 x 51 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 397

²⁷ Оливера Скоко, *Моје тело-твоје дело (каталог изложбе)*, Народни музеј Зрењанин, 2011.

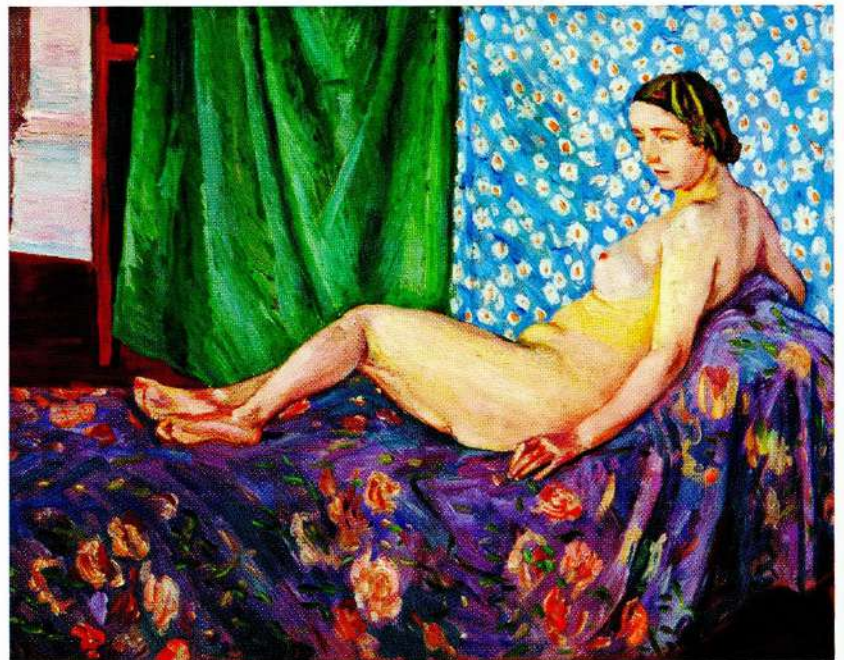
²⁸ Исто

Женски акт, уље на картону
62 x 50 цм, вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 398

Добровићевом **Лежећем акту** из 1939. (Музеј савремене уметности Београд, рег. бр. 537)²⁹, док је код Паулине (**Женски акт**, НМЗР, инв. бр. 398) више налик студији као некој недовршеној варијанти акта. Но, и даље је ту та декоративна позадина, плава са крупним бело-црвеним цветовима. Чак и идентичан покрет руку на полуакту и лежећем акту. Готово као да можемо да замислимо професора и ученицу једно поред другог са штафелајима поред кревета на којем је испружен модел гордог погледа. А чињеница јесте да је већина актова настала на основу модела који су Добровићу позирали у његовом атељеу. На основу сачуване фотографије видимо и како је тај атеље изгледао. А препознајемо и те чувене цветне драперије са појединих слика,

како Добровићевих, тако и разуме се, Паулининих. Да је професор већину актова радио по моделу, потврђују и речи Марка Ристића да „није хтео да заврши неки акт са папучом док није набавио – папучу”³⁰. И управо једну

Петар Добровић, Лежећи акт,
уље на платну, вл. Музеј савремене
уметности Београд,
рег. бр. 537

²⁹ Дело је из колекције Галерије Петра Добровића која се налази у Улици краља Петра 36, Београд.

³⁰ Рајка Бошковић, *Поетизација нагости, Акт у сликарству Петра Добровића*, Музеј савремене уметности Београд, 2014, 34.

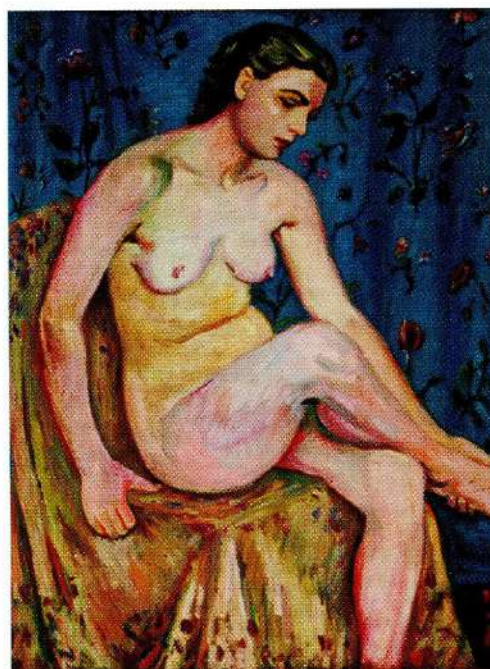

Атеље Петра Добровића, Коларчев народни универзитет, Београд 1940. год.
(фото: Музеј савремене уметности Београд)

такву папучу видимо на Паулинином цртежу (**Женски акт**, НМЗР инв. бр. 318), који заправо подсећа на онај чувени **Акт** из 1939/40. њеног професора (Музеј савремене уметности Београд, рег. бр. 640), иако је реч о слици, а присуство одевног предмета се тек наговештава. Чињеница јесте, а то видимо и на овим примерима, да су обоје радили више варијанти представе једног модела, било да је реч о седећем или лежећем акту, те да су обоје стварали један интимистички штимунг са евидентном али дискретном заводљивошћу нагог женског тела.

Женски акт, оловка на хартији, 61 x 44 цм,
сигн. г. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин, инв. бр. 318

Петар Добровић, Акт, 1939–40, уље на платну,
вл. Музеј савремене уметности Београд,
рег. бр. 640

Следећу подударност видимо на оним делима која нису настала по живом моделу већ код којих је као „модел” послужила нека скулптура. Код Добровића је то на пример **Скулптура на цветној позадини** из 1940. године (Музеј савремене уметности Београд, рег. бр. 683)³¹, а код Сударске **Торзо 1** (НМЗР, инв. бр. 104) и **Торзо 2** (НМЗР, инв. бр. 207). Сличност је овде још већа него у ранијим случајевима, а установљено је да је у питању скулптура из античке грчке уметности „Афродита која чучи” (3. век пре нове ере) Диодалсеса из Битиније, оригинално у бронзи, а са римском копијом у мермеру.³² Управо белина тог мермера као да још више исијава своју глатку структуру у односу на лепршаву декоративну позадину.

Међутим, немају сви Паулинини актови ту ведрину и путеност. Код неких, карактеристичних по тамнијем колориту, светлост је знатно пригушенија, готово једва *пуштена* на платно. Чак и као таквим насликаним моделима не недостаје сензуалност, па нам **Циганка** (НМЗР, инв. бр. 115)

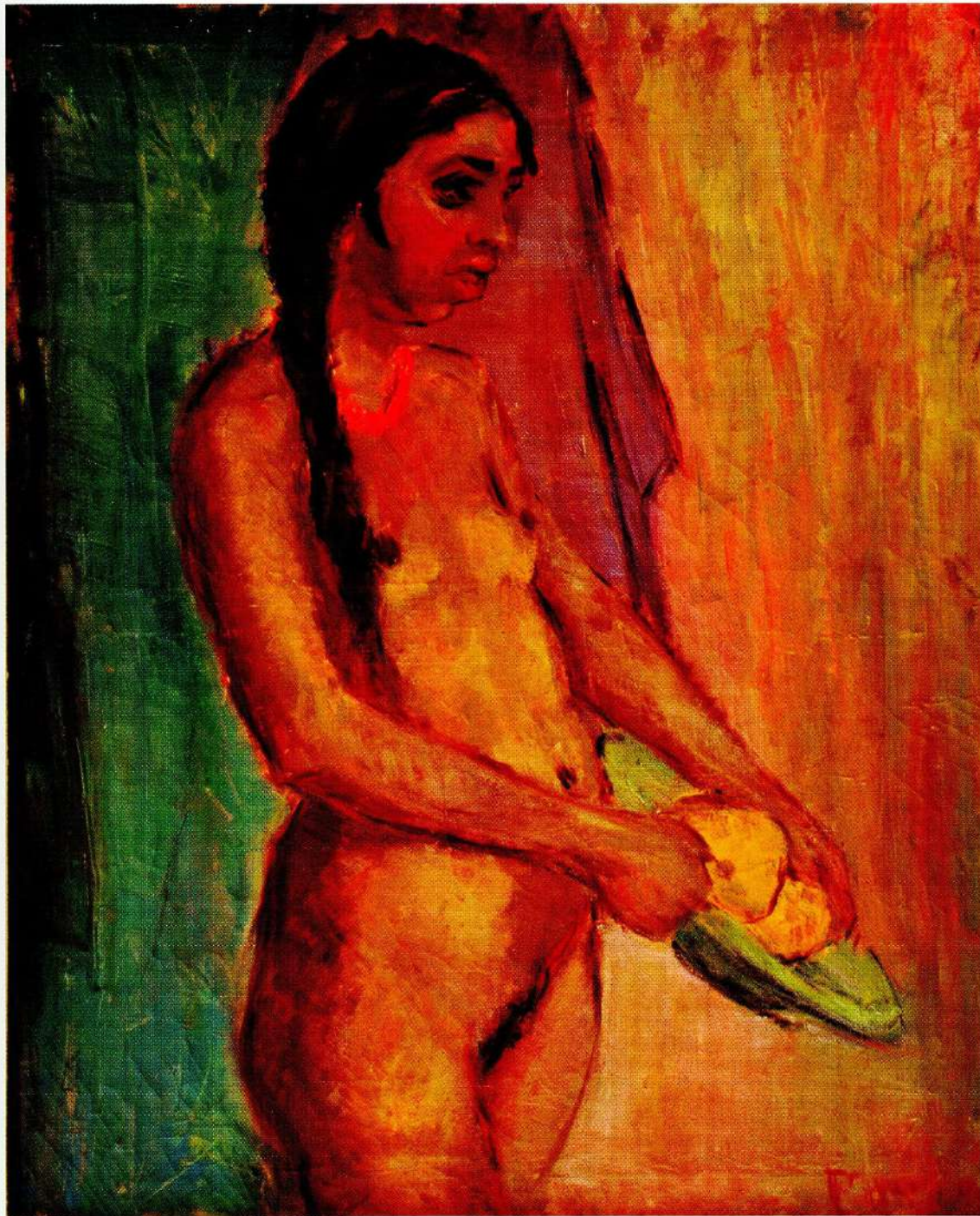
Петар Добровић, Скулптура на цветној позадини 1940, уље на платну, вл. Музеј савремене уметности Београд, рег. бр. 683

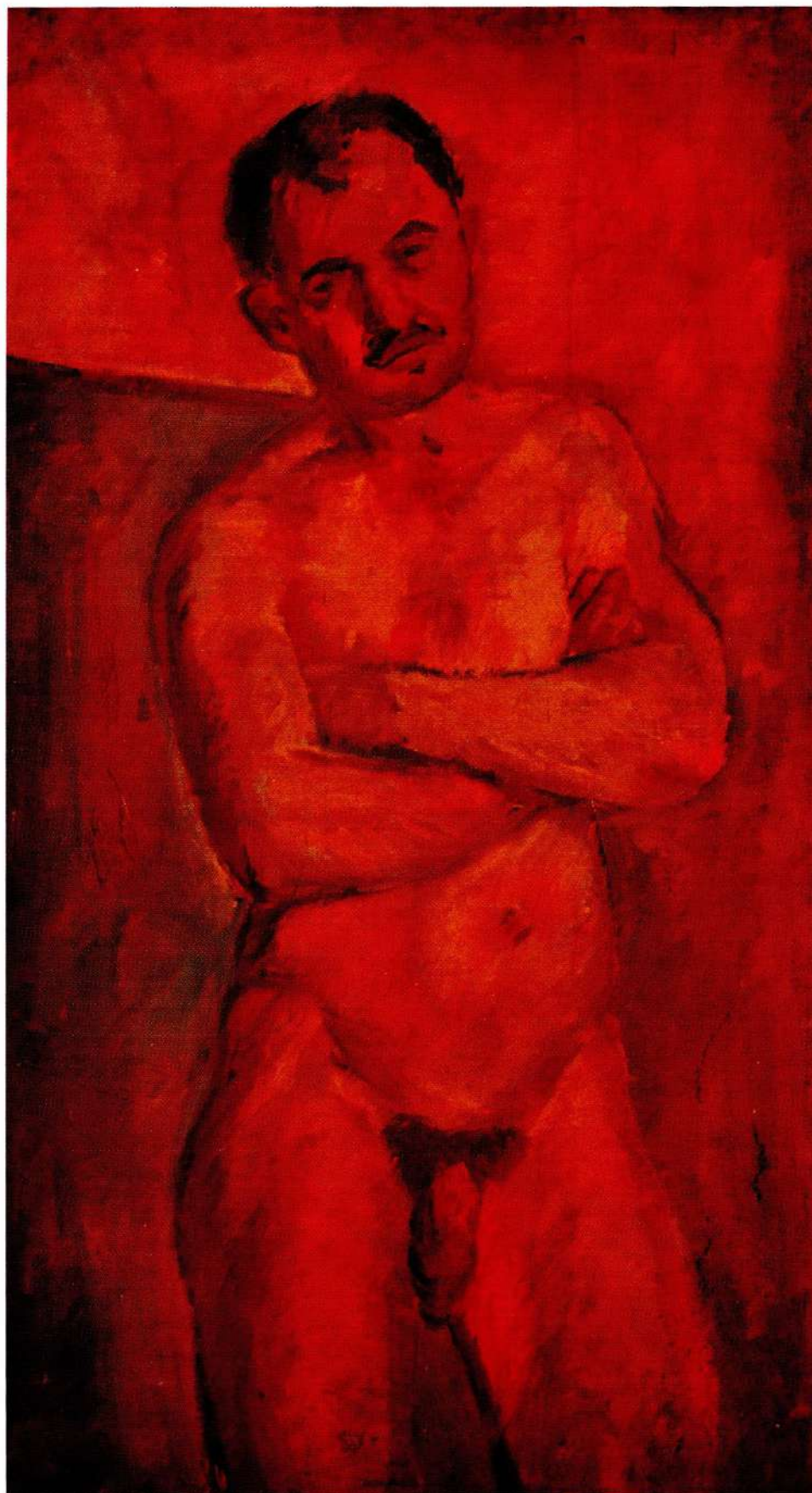
Торзо 2, уље на картону, 130 x 75 цм вл. Народни музеј Зрењанин инв. бр. 207

³¹ Ово дело као и претходно поменуто у власништву МСУБ је из колекције Галерије Петра Добровића, Улица краља Петра 36, Београд.

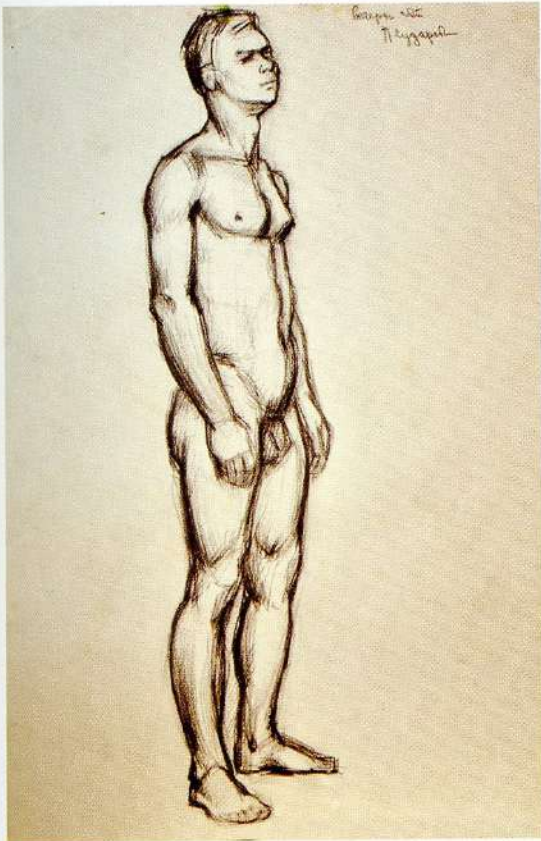
³² Рајка Бошковић, *Поетизација нагости, Акт у сликарству Петра Добровића*, Музеј савремене уметности Београд, 2014, 57.

Циганка
уље на платну
92 x 73 цм
сигн. д. д. Паулина
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 115

Мушки акт
уље на платну
124 x 70 cm
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 227

Мушки акт, оловка на хартији, 61 x 44 цм
сигн. г. д: вечерњи акт, П. Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 317

Мушки акт, оловка на хартији, 30 x 21 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 495

помало делује егзотично попут Гогенових Тахићанки, док мушкарац који је послужио као модел **Мушком акту** (НМЗР, инв. бр. 227), прекрстивши руке, одаје утисак особе која се стрпљиво спремила на вишечасовно позирање.

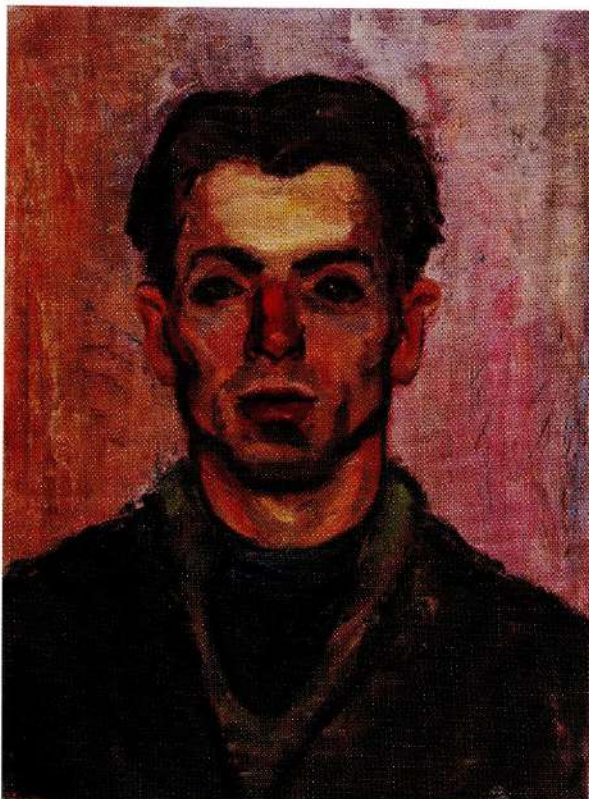
На свим поменутих актовима Паулине Сударски присутан је снажан колористички експресионизам у којем боја тријумфује над формом истичући сву ону виталност, чулност и сензуалност људског тела – тријумф живота заправо којем се млада студенткиња толико радовала.

За већину актова Паулина је радила скице, што објашњава и велики број цртежа у њеном опусу. За разлику од женских сликаних актова који славе путеност, хармонију и сензуалност нагости, на мушким су представљени најчешће стасити младићи, атлетске грађе, како видимо на примеру **Мушког акта** (НМЗР, инв. бр. 317), где сигнатуром у горњем десном углу ауторка објашњава да је у питању вечерњи акт. И овде се Паулина ослања на свог професора код којег „фигуре стоје чврсто и масивно као кипови, а њихова мускулатура, силна, херојска, изгледа као истесана или изливена.”³³ Њено добро познавање анатомије, перспективе, као и сигурност у потезу, запажамо и када је реч о крајње линеарном типу цртежа, готово крокију (**Мушки акт**, НМЗР, инв. бр. 495).³⁴

³³ Тодор Манојловић, *Петар Добровић, Мисао*, књ.3, свеска 2, Београд, 1920.

³⁴ Оливера Скоко, *Моје тело—твоје дело (каталог изложбе)*, Народни музеј Зрењанин, 2011.

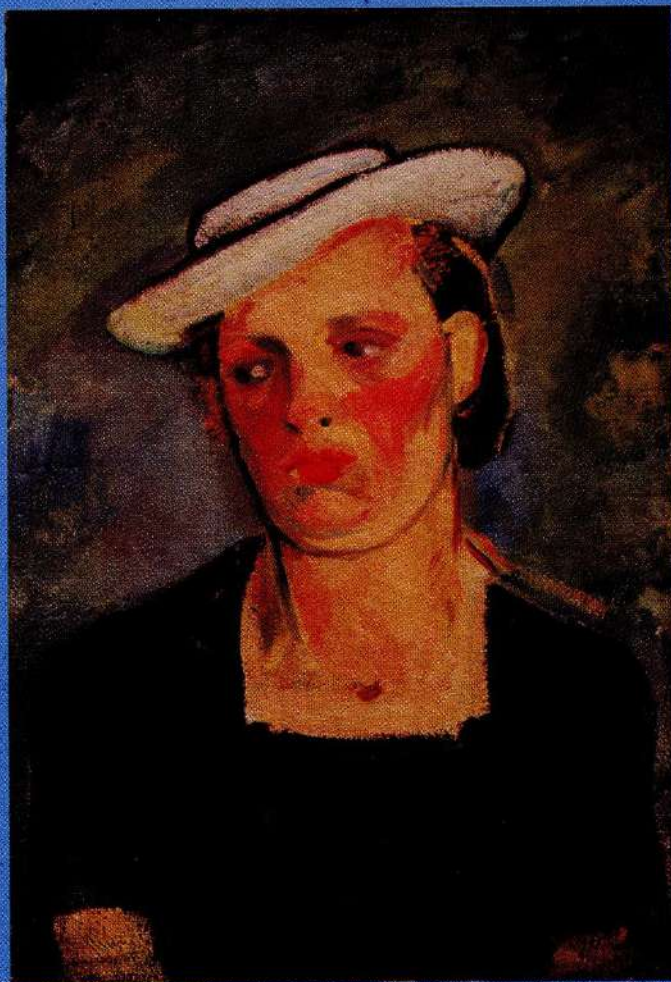
Иако је акт најзаступљенији као тема код Паулине Сударски, сличан колористички и интимистички проседе налазимо и у њеним портретима. Овоме треба додати и чињеницу да је потез сада нешто јаснији и одлучнији што утиче и на маркантност приказаних личности. И опет је неизоставно да се присетимо професора Добровића и његовог благог графицизма на појединим портретима који делују помало плошно, понегде црно обрубљени, као што то на неким својим радовима чини и Сударска (**Портрет жене са шеширом**, НМЗР, инв. бр. 81). И док нам је већина портретисаних личности код Добровића позната³⁵, не знамо ко све позира његовој ученици, па карактеризација ликова код ње доспева у други план. Углавном је ипак реч о студијама, и све оно што јесу основне одлике његовог израза у портретима код ње је знатно слабије: психологизација личности, атмосфера, компактност у потезу, упечатљивост драперије, интензиван колорит.... Поред тога, ликови на њеним портретима су оличење свечане озбиљности и зрелости, мирноће и достојанства, како у изразу тако и ставу (**Портрет жене**, НМЗР, инв. бр. 60, **Студија мушке главе**, НМЗР, инв. бр. 155). То посебно уочавамо на стојећој фигури **Словакиње** (НМЗР, инв. бр. 219) или пак на седећем портрету **Албанца** (НМЗР, инв. бр. 218). Иако се не виде целе руке због одеће дугих рукава, приметно је оно типично „добровићевско” црвенило и недовршеност које оставља утисак наивности и неприродности, а све у експресионистичком духу.

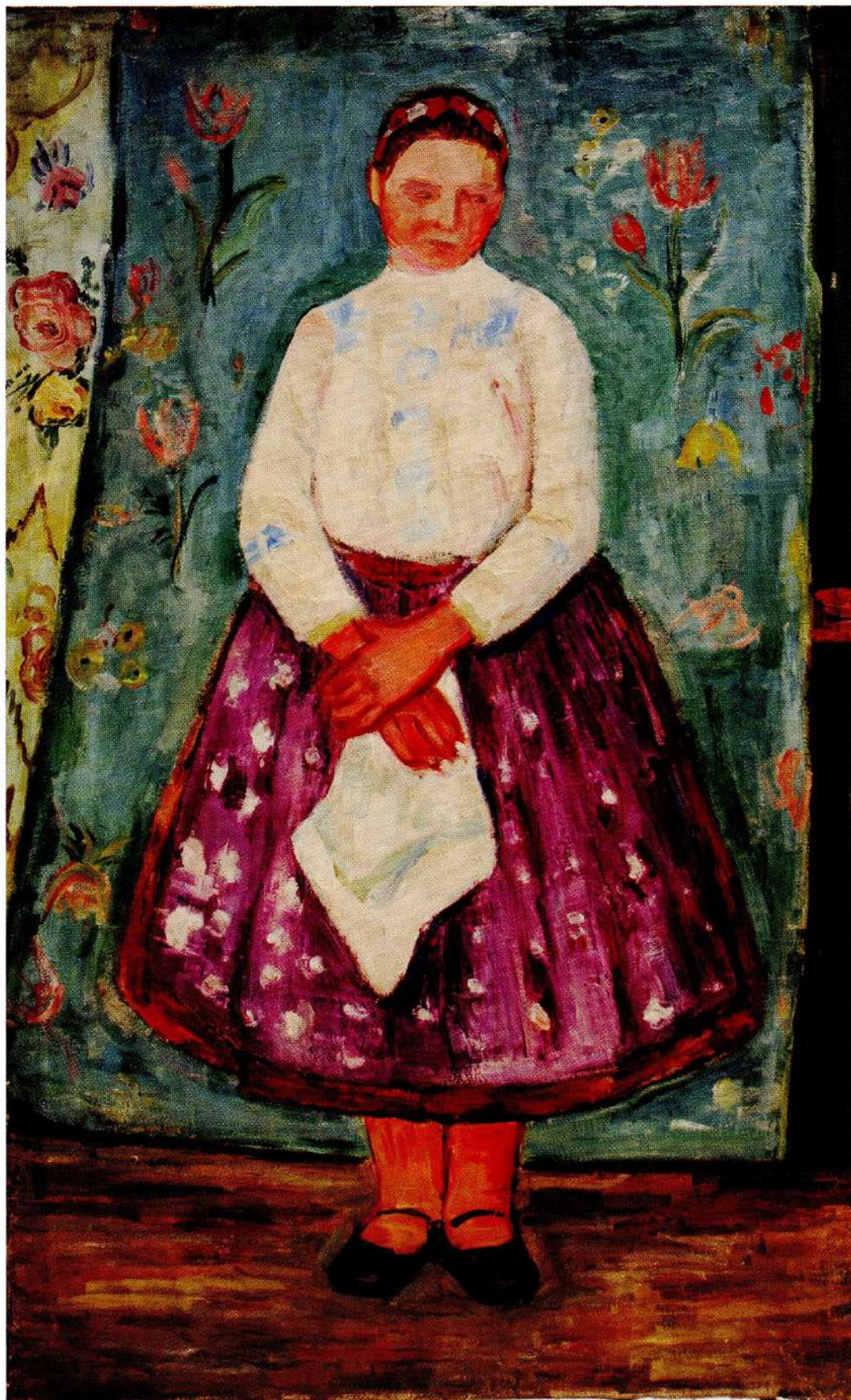
Студија мушке главе,
уље на платну
63 x 47 cm
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 155

³⁵ Петар Добровић је поред аутопортрета као и представа супруге Олге и сина Ђорђа, портретисао и Слободана Јовановића, Косту Страјнића, Милана Предића, Шеву и Марка Ристића, Веселина Маслешу, Мирослава Крлежу...

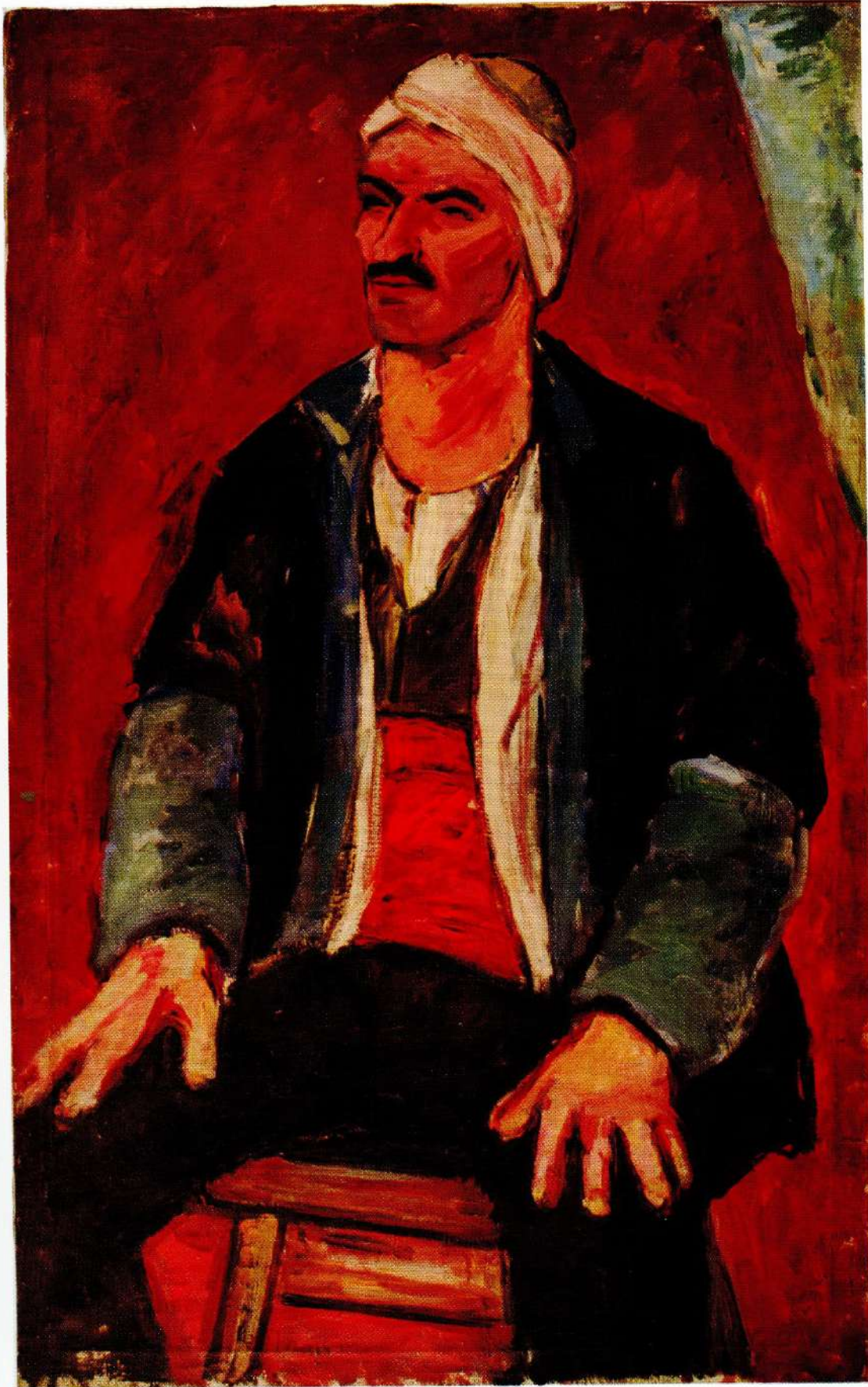
Портрет жене са шеширом
уље на платну
65 x 53 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 81

Портрет жене
уље на платну
50 x 58 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 60

Словакиња
уље на платну
122 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 219

Албанац
уље на платну
122 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 218

У Београду се током тих тридесетих година прошлог века живот одвијао готово без назнака о почетку једног рата. Филмови су се могли погледати у бројним биоскопима, отворен је Зоолошки врт, одржан је Први међународни сајам аутомобила.³⁶ Одлазило се у позориште, а уз и даље најчешће извођеног Нушића играли су се комади Бернарда Шоа и Вилијама Шекспира. Отворен је Коларчев народни универзитет, а Уметнички павиљон „Цвијета Зузорић” ће до почетка рата остати једини али значајан изложбени простор у Београду.

Београдски корзо, како је стајало у једном новинском тексту, био је пун „лафова” и „лафица” који су се трудили да прате последњу париску моду. У томе су се посебно истицали власници београдских салона који су настојали да буду на европском нивоу. Грађански модернизам је са собом доносио нову културу живљења и одевања, што је подразумевало нестајање ношњи. Исто се преносило и на слике. Ипак, млада студенткиња Паулина Сударски задржава на поменутој слици **Словакиња**, као и на **Албанцу** нешто од традиционалних костима као обележје њиховог етноса. За разлику од свог професора, који је портретисао културну и интелектуалну међуратну елиту којој је и сам припадао, Паулина се окреће обичном свету. Нема на њеним портретима раскоши, гламура и држања једне Олге Добровић која је била права „харизматична икона стила”.³⁷

Сама Паулина, посматрајући њене фотографије из тих студентских дана, одише одмереним одевним стилем, али са детаљима који ће истаћи њену женственост и љупкост. Док је боравила на Академији најчешће би преко одеће имала бели сликарски мантил. Али зато би у свим другим приликама носила хаљину са крагном, или чипкану блузу, док би јој око врата била каква огрлица, око руке наруквица, а у фино зачешљану косу уметала би шнале. На глави је имала шешириће или беретке, а зими уз капутић са крзном обавезно би носила рукавице. Уз лакат би најчешће била смештена мала писмо-торба.

Својим радом и својим животом, изгледом и опхођењем, као и широм друштвеном ангажованостју, Паулина Сударски није била ни аванградна, ни револуционарна. Али је била присутна. Била је одговорна и посвећена. И као да је свему прилазила онако срчано и харизматично, како ће и окончати свој живот, мислећи на друге, више него на себе. У њеним фото-албумима не налазе се само фотографије на којима је она. Ређали су се ту групни и појединачни фото-портрети њених колега и колегиница испод којих би исписивала: Цуца, Вера, Рико....

³⁶ Симона Чупић, *Грађански модернизам и популарна култура. Епизоде модног, помодног и модерног (1918–1941)*, Галерија Матице српске, 2011, 20–21.

³⁷ Исто

Паулина Сударски

Паулина Сударски
као студенткиња у Београду

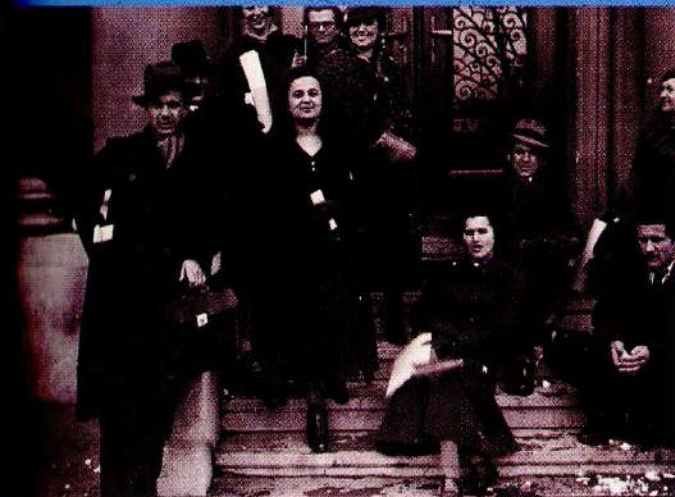

Паулина Сударски
(у средини) са колегама

Паулина Сударски у Београду
у друштву непознатог мушкарца

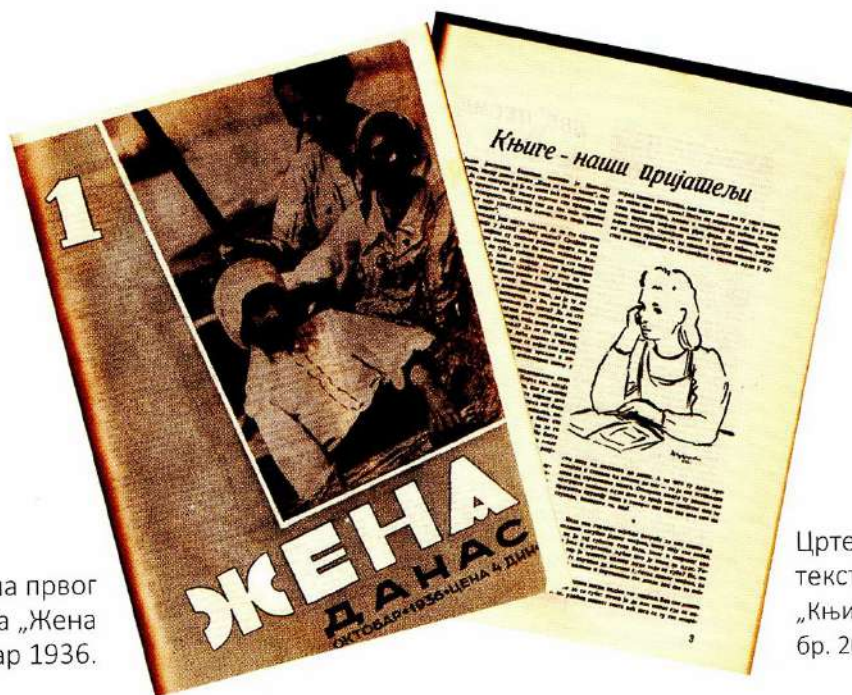

Паулина Сударски
(у средини у белом мантилу) са колегама

Годину дана пре него ће Паулина уписати Академију ликовних уметности, у Београду је покренут часопис „Жена данас“, који је доносио написе о разним темама које су интересовале жене свих профила, структура и старосне доби.³⁸ Писало се о женском праву гласа, о раду организација женског покрета, али и о положају жене, одгоју и здравственој заштити деце, о хигијени, позоришту, филму, спорту, гимнастици, моди и сл. На крају су давани разни практични савети женама у погледу припремања хране, кројења, шивења, плетења и козметике.³⁹ Квалитету листа, посебно његовом визуелном изгледу доприносиле су илустрације у виду цртежа и вињета појединих уметника-сарадника: Ђорђа Андрејевића Куна, Зоре Петровић, Цуце Сокић... Међу њима је била и Паулина Сударски која је „многе чланке и књижевне прилоге допунила својим цртежима, упрошћеног, а притом меког и топлог потеза“.⁴⁰

Осим са овим часописом, Паулина је сарађивала и са „Војвођанским зборником“, где су осим ње, своје илустративне радове имали и њен професор Петар Добровић, али и Милан Коњовић, Иван Табаковић, Васа Поморишац, Миленко Шербан...⁴¹ Паулина Сударски припада млађој генерацији сликара-сарадника уз Богдана Шупута, Стојана Трумића, Ђурђа Теодоровића, из чијих прилога је избијао одређен антифашистички став.⁴²

Насловна страна првог броја часописа „Жена данас“, октобар 1936.

Цртеж Паулине Сударски уз текст Радована Зоговића „Књиге - наши пријатељи“, бр. 20, март 1939.

³⁸ Часопис је почео да излази на иницијативу КПЈ у јесен 1936. године, као легалан и независан лист са задатком да пробуди и подигне политичку свест жена Југославије. Пред сам почетак рата посебно се истакао у борби против фашизма, прокламујући демократију и мир, одигравши историјску улогу у револуционарном усмеравању жена и њиховој тежњи за еманципованост и равноправност.

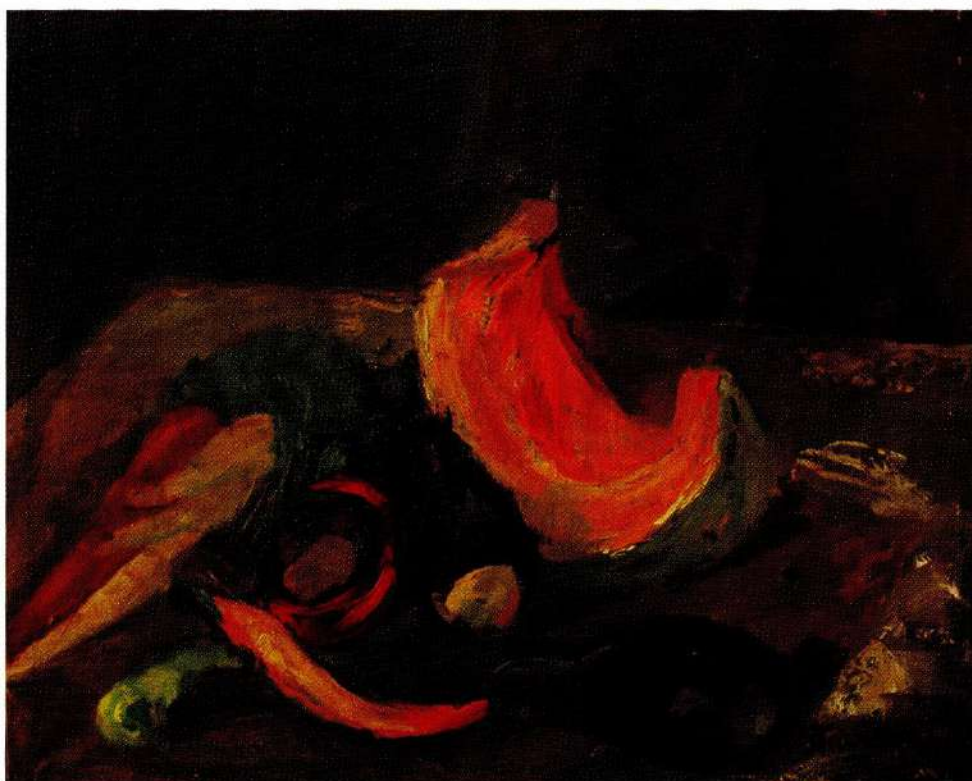
³⁹ Јованка Кеџман, *Жене Југославије у радничком покрету и женским организацијама, 1918–1941*, Народна књига-Институт за савремену историју, Београд, 1978, 361–362.

⁴⁰ *Жене Србије у НОБ-у*, Нолит, Београд, 1975.

⁴¹ „Војвођански зборник“ је покренут јануара 1938. године на иницијативу Милоја Чиплића као „културно-књижевно гласило омладине“.

⁴² Вера Јовановић, *Богдан Шупут*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 1984, стр. 47.

За све то време, Сударска није занемаривала свој рад на Академији, јер ту ће бити не само зенит њене уметности већ и место одакле потичу њена вероватно последња сачувана дела. Видели смо да људски лик и људско тело преовлађује као Паулинина тематска опредељеност. Но, она је радила и мртву природу и пејзаже. Кад је о овој првој теми реч, поменули смо на почетку један рани школски рад (НМЗР, инв. бр. 498) настао вероватно још у родном Врањеву. Од тада је протекло сасвим довољно времена, рада и увежбаности у животу младе сликарке, што нам као резултат најбоље показују радови мртве природе урађени током студија. Два рада су настала у истом периоду, што видимо не само по готово идентичним мотивима већ и колориту и количини заступљеног светла.⁴³ Потпуно другачија је **Мртва природа** у власништву Народног музеја Зрењанин (инв. бр. 80) која по својој експресији не само боје већ и облика спада у најзрелије Паулиanine радове. Колорит је овде пригушен, таман, са интензивним жуто-наранџастим комадом тикве као светлим нуклеусом слике.

Мртва природа
уље на платну
63 x 50 цм
сигн. д. д: Паулина. С.
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 80

⁴³ Једна мртва природа је власништво Предшколске установе „Пава Сударски“ из Новог Бечеја, а друга Паулиanine рођаке Татјане Јанковић из Београда.

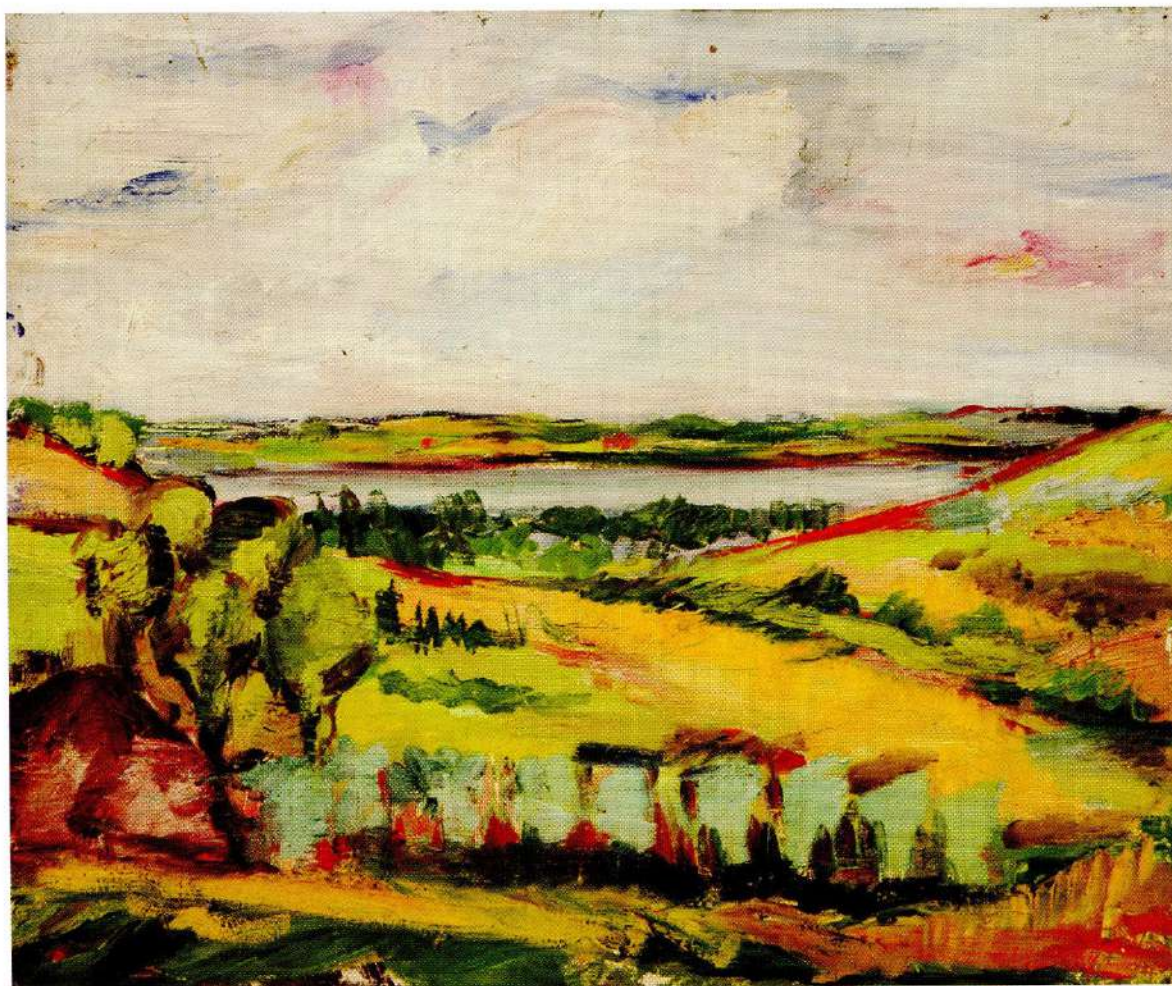

Мртва природа,
уље на платну,
вл. Предшколска установа „ Пава Сударску”,
Нови Бечеј

Мртва природа
уље на платну, вл. Татјана Јанковић, Београд

Колико је у актoвима Паулина слична свом професору, у пејзажима је најудаљенија. Нема код ње оне Добровићеве звонкости и колоричности. Њена природа је смирена, неуздрана, ни снажном бојом, ни усковитланим облицима. Добровић је пуно времена током те четврте деценије проводио у Далмацији, па ће то медитеранско окружење наћи своје место и на његовим платнима. На основу пар сачуваних и потписаних цртежа видимо да је Паулина августа 1938. године боравила у Черевиху. Не знамо да ли је у питању била нека приватна посета током летњег распуста или студијски одлазак у природу, но свакако да су нам осим тих цртежа остале од ње и две слике на којима јасно препознајемо мало бачко место које се сместило уз Дунав (Пејзаж, НМЗР, инв. бр. 197 и Черевих, вл. ПУ „Пава Сударски“, Нови Бечеј).

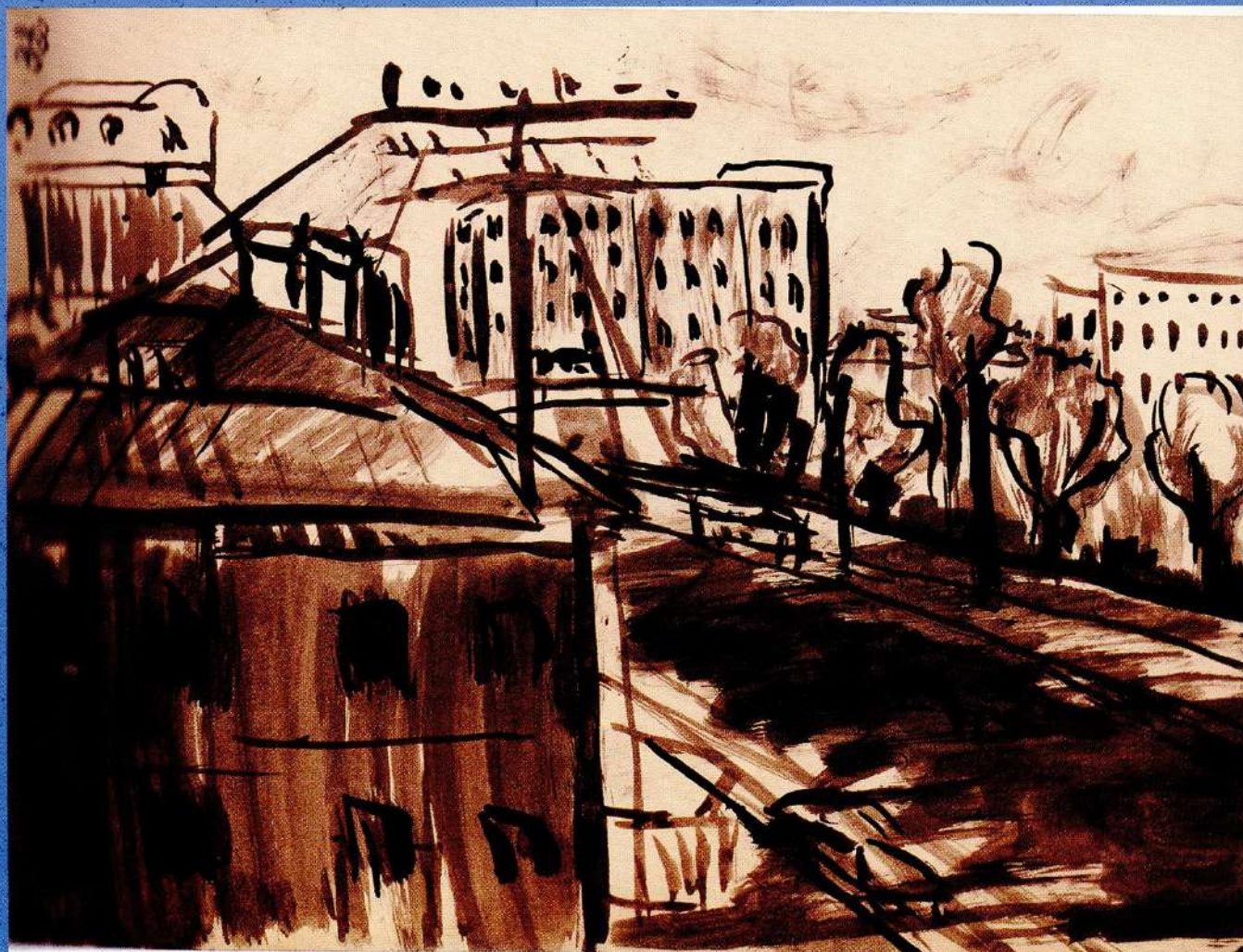
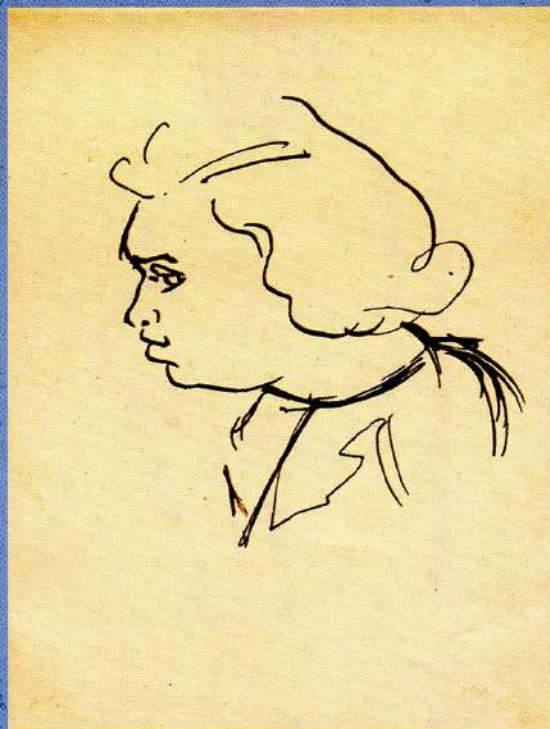

Пејзаж
уље на картону
38 x 46 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 197

Черевић,
уље на платну,
вл. Предшколска установа „ Пава Сударску”,
Нови Бечеј

Цртеж из скицен-блока
мастило и оловка на хартији
17 x 11 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 634

Цртеж из скицен-блока
оловка и туш на хартији
22 x 15 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 639

За крај Паулининог академског и уопште београдског периода требало би поменути и цртеже, иако су они често били саставни део њеног припремног процеса за неки акт. Но, као засебном уметничком делу Паулина им је такође поклањала велику пажњу. Она је једноставно волела да црта и била је добра у томе. Њене школске свеске из француског језика рецимо, испуњене су разним цртежима једнако као и непознатим речима. Понегде су то једва *нажврљани* облици нејасног значења, а понекад јасни и прецизни бојени орнаменти. Ипак, неколико сачуваних скицен-блокова представљају праве интимне ликовне дневнике.⁴⁴ Ту су и занимљиви кроки-цртежи и они пуни у комбинацији оловке и туша. На њима препознајемо ликовне у кафанском амбијенту, градске ведуте, опет по који акт, мештане поменутих градова и насеља у којима је боравила (Београд, Скопље, Черевих). Посебно су занимљиви цртежи, како они у скицен-блоковима тако и засебни радови, на којима Паулина скицира своје ученике. То су за сада једини трагови који говоре о том њеном педагошком раду након завршене Академије. Док их гледамо, замишљамо младу наставницу ликовног васпитања, како на часу посматра своје ђаке који можда и нису свесни да су постали предмет опажања и интересовања, а онда и тема брзопотезних цртежа (*Ученица*, НМЗР, инв. бр. 532, *Ученица*, НМЗР, инв. бр. 511). Рекли бисмо да ништа више времена не посвећује цртежима са захтевнијом темом, попут оног *У кафани* (НМЗР, инв. бр. 455) или *Погреб* (НМЗР, инв. бр. 463), али тек овде постајемо свесни Паулинине умешности да са сведеним бројем потеза ухвати аутентичну атмосферу, било да је реч о ентеријеру или екстеријеру.

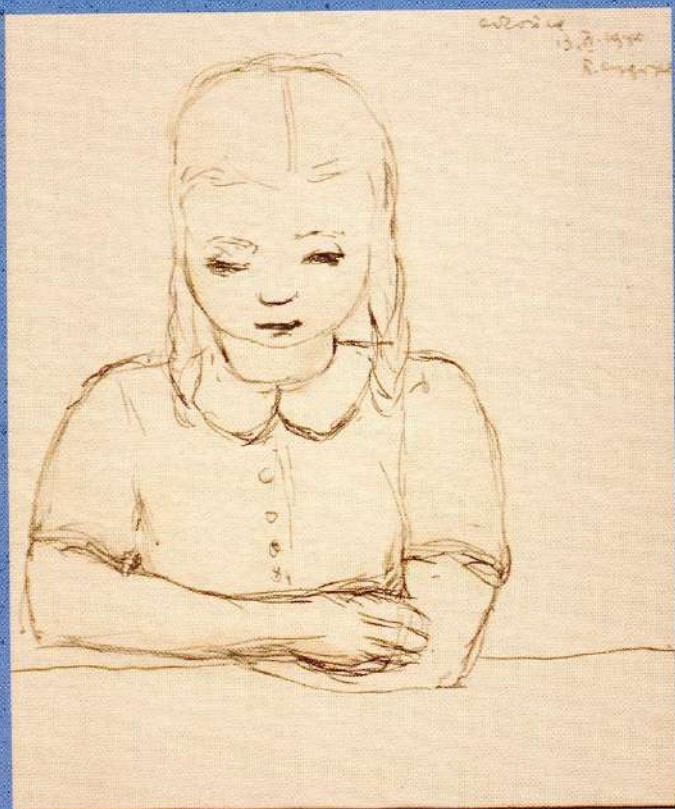

Погреб
туш на хартији
32 x 19 cm
сигн. д. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 463

⁴⁴ У Народном музеју Зрењанин чува се неколико скицен-блокова Паулине Сударски (од инв. бр. 634 до инв. бр. 643).

У кафани
туш на хартији
25 x 20 cm
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 455

Ученица (1940)
мастило на хартији
15 x 13 cm
сигн. г. д. Скопље, 13. VI 1940. П.
Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 532

На поменутом цртежу ученице (НМЗР, инв. бр. 532) у горњем десном углу је сигнатура на основу које видимо да је настао 13. јуна 1940. у Скопљу. Уз још неке из скицен-блока идентичног датовања можемо да претпоставимо да је у то неко време, вероватно кратко, Паулина радила у Скопљу као наставница, те да је до тада морала да заврши Академију.

Ипак први посао као наставница, Паулина Сударски добија у Цетињској гимназији, где је уз њено име уписано да је као „привремена учитељица вјештина” у тој установи радила школске 1940/41.⁴⁵ Међу наставним особљем се не помиње ни у години пре, ни после тога.

Након априлског бомбардовања Београда, те 1941. године, надлазећи рат се осећа и у Црној Гори. Маја месеца почињу припреме за устанак који ће се десити 13. јула. Настава у Цетињској гимназији је прекинута још 31. марта

Блажо Ђуричић,
супруг Паулине Сударски

Зграда у којој је била Цетињска гимназија (1919–1945)
у време док је у њој предавала Паулина Сударски

1941. и вероватно да је и Паулина напустивши наставничку катедру учествовала у том припремном процесу. Она је у то време већ супруга познатог активисте Блажа Ђуричића тако да је вероватно и та чињеница и одлука да буде уз свог супруга, допринела њеном уласку у рат. Школска година 1941/42, упркос захукталом рату, почела је 17. новембра, али Паулининог имена више нема међу наставницима Цетињске гимназије.

Паулина и Блажо су се вероватно упознали још у Београду за време студентских дана. Били су исто годиште (1914) с тим што је овај, по пореклу кршни Херцеговац, рођен у Пуеблу у америчкој држави Колорадо. Блажов отац Алекса

⁴⁵ Група аутора, *Споменица Цетињске гимназије 1881–1961*, Цетиње, 1962, стр.11–12. Податак је добијен од колегице Ане Ивановић, кустоса у Народном музеју Црне Горе.

се ту настанио још 1910. године, а по повратку из Америке, улази у Први светски рат у којем гине, баш као и Паулинин отац Реља. Блажо је основну школу и гимназију завршио у Никшићу, да би 1934. уписао Пољопривредни факултет у Земуну, који завршава пет година касније, стекавши диплому инжењера агрономије.⁴⁶ Током студија је био активан у раду студентских покрета дружећи се са младим београдским комунистима. Паулина је пак у то време сарађивала са напредним часописом „Жена данас“ и могуће да их је обострана друштвена ангажованост и спојила пред надолазећи рат, те да су заједно и отишли на Цетиње. Паулина прихвата посао у тамошњој гимназији, а Блажо ради као помоћни секретар Пољопривредне коморе. Она посао напушта у марту, а он месец дана касније. Вероватно обоје тада почињу активно да учествују у припремама за устанак те се по његовом *избијању* међу првима прикључују партизанима на Дурмитору. Међутим, немамо података да су током рата били увек на истом положају и у истој јединици. Заправо у Блажовој биографији се нигде не спомиње Паулиново име па чак и то да је био ожењен младом сликарком. Знамо да је био међу најистакнутијим руководиоцима Народноослободилачког покрета у Црној Гори и Херцеговини те да је као такав и дочекао ослобођење када се наставља његова каријера ангажованог политичара. Био је министар у Влади БиХ, па потпредседник Извршног већа БиХ, као и члан ЦК СКЈ. Носилац је Партизанске споменице 1941, а за народног хероја је проглашен 1953. године.⁴⁷

Што се пак Паулине тиче, она је по доласку на Дурмитор додељена Управи партизанске болнице коју је водио др Сима Милошевић са супругом Олгом, а која је била у склопу Пете црногорске бригаде. Непозната су Паулинина кретања и активности у току прве две године рата, али се претпоставља да је обављала посао болничарке. У таквим захтевним пословима и отежаним условима, ова академска сликарка тешко да је налазила прилике и могућности да повуче неку црту на хартији или да умочи четкицу у боју. Сумњамо да је ишта од тога и имала уз себе. Но, у њеном сачуваном опусу се налази пар радова који можда ако нису настали тада, онда датирају коју годину пре, али као да оним што приказују антиципирају ратно окружење у којем ће се Паулина наћи. То је неколико пејзажа у акварелу који приказују непознате брдовите пределе са високим стаблима и понегде раштрканим кућама какве се могу видети по обронцима Тјентишта.⁴⁸ На њима нема оне сањалачке ведрине, смирености и сете какву видимо код призора из Черевиха на пример. Једнаку непознаницу остављају и два врло слична акварела под именом **Сељаче** (НМЗР, инв. бр. 457 и инв. бр.

⁴⁶ Биографски подаци о Блажу Алексе Ђуричића узети су из: *Народни хероји Југославије*, књига А-М, Младост, Београд, 1975, 217–218.

⁴⁷ Блажо Ђуричић је умро у Сарајеву 1991. године. После Другог светског рата се поново оженио и у том браку је добио два сина.

⁴⁸ Ови акварели су власништво Милене Пандуровић из Новог Бечеја.

482). Капу коју има на глави овај дечак заиста јесу носили мушкарци на селу без обзира на године, али је то уједно била препознатљива „капа партизанка“, обележје готово сваког борца у Другом светском рату, па је могуће да је једног таквог младог мушкарца и Паулина портретисала. И на овим претпоставкама се заснива цело њено ратно сликарство.

Она није оставила иза себе портрете сабораца, рањеника, нејачи по збеговима, као и сцене борби, страдања и херојског држања својих другова, како су то чинили Маријан Детони, Пиво Караматијевић, Ђорђе Андрејевић Кун, Антун Аугустинчић, Божидар Јацац, Моша Пијаде, Едо Муртић, Исмет Мујезиновић и други уметници који су у рату делили судбину свог народа. А делили су је и Бора Барух, Богдан Шупут, Јурица Рибар – млади сликари који само што су закорачили у тај свет уметности, доживели су свој крај. Сва тројица су погинула током 1942. и 1943. године, баш као и Паулина Сударски. „Десеткована је једна генерација у најлепшим годинама када је смисао за стварање, који су поседовали, могла да се развија још јаче на дотад стеченим искуствима.“⁴⁹

Сељаче
акварел на хартији
31 x 22 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 482

⁴⁹ Вера Јовановић, *Богдан Шупут*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 1984, стр. 47.

Предео 3, акварел, вл. Милена Пандуровић

Тих нешто више од месец дана, колико је трајала битка на Сутјесци (од средине маја до краја јуна 1943) био је најтежи период за народноослободилачку војску у току четворогодишњег рата. Била је то одлучујућа битка Пете непријатељске офанзиве. Али је такође то била и борба Давида и Голијата – око 120 хиљада непријатељских војника и наспрот њима готово шест пута мање исцрпљених бораца народноослободилачке војске са око три хиљаде рањеника и тифусара. О њима је бринуло санитетско особље које су највећим делом чиниле жене. *Рањеник не сме бити остављен*, био је империтив за све њих, а оданост и брига о болесном другу изнад свега, па и изнад сопственог живота. Услови у којима су болничарке бринуле о рањеницима током Другог светског рата су били изузетно тешки, највише због ограниченог санитетског материјала и лекова. „Од инструмената је било 1–2 пеана, 2–3 пинцете, један скалпел, маказе, сонда, два мала шприца са неколико игала, мало хидрогена, око 100 грама јода, неколико таблета аспирина и хипермангана. Завојни материјал је прављен од креветских чаршава. Газе није било...”,⁵⁰ кратки је опис онога са чиме су болничарке располагале. У току битке на Сутјесци ситуација је била драстичнија због чињенице да је осим рањеника био велики број бораца оболелих од пегавог тифуса. Владала је велика глад, неухрањеност, изнемоглост, исцрпљеност.

⁵⁰ Вера С. Гавриловић, *Жене лекари у ратовима 1876–1945 на тлу Југославије*, Научно друштво за историју здравствене културе Југославије, Београд, 1976.

Тог 13. јуна 1943. године, у покушају пробоја гине Сава Ковачевић, командант Треће ударне дивизије. Истог дана НОВ се суочава са још једним великим губитком – убијени су сви тешки рањеници и болесници, а са њима заједно и санитетско особље. Страдало је око 200 болничарки које су одлучиле да остану уз своје рањене другове.⁵¹ Међу њима је била и Паулина Сударски. Посебно су дирљива сећања Љубине Перовић, рођене сестре народног хероја Жарка Зрењанина и једне од преживелих болничарки: „Препознала сам их. Једна је из Пете бригаде, друга из Првог батаљона и трећа и четврта и седма ми је позната јер су нас офанзиве спојиле. *Хајдете... Хајде Данице велика, хајде Данице мала, хајде Паулина, хајдете свих седам, борба још није завршена, биће још рањеника, још ће бити тешких рањеника.* Усред нашег разговора чу се покрет са суседног брда. Опазили су нас. Према нама јуре Немци, фашисти. Њих седам више не одговарају, решене су да остану са рањеницима. Они не смеју бити остављени, они су њима поверени.”⁵²

Рањеници на Сутјесци, 9. јун 1943.
(фото: Музеј историје Југославије, III- 13981)

⁵¹ Већину непокретних рањеника и болесника партизани су сакрили у долини реке Сутјеске. Уз њих су остале и болничарке. Међутим, претражујући терен, Немци су их пронашли и све их поубијали записавши у својим извештајима да је то учињено јер је већина била заражена тифусом.

⁵² Љубина Перовић, *Њих седам – Сећања из народноослободилачке борбе*, Жена, Београд, јун–јул 1957.

„Ђуричић-Сударски Владимира Паулина – болничарка бригадне болнице, рођена 1914. године, Нови Бечеј, академски сликар, Српкиња. У НОБ од 1941, члан КПЈ од 1942. Погинула на Сутјесци код Тјентишта 13. јуна 1943.“, стоји кратко у прегледу података о погинулима.⁵³ Проглашена је умрлом решењем Општинског суда у Цетињу, а као дан смрти установљен је 15. мај 1945. године.⁵⁴ Пет година касније, њеној мајци је уручена *Споменица – за вечну успомену и славу палих бораца Народноослободилачког рата*, а са потписом министра народне одбране и врховног команданта Југословенске армије Јосипа Броза Тита.⁵⁵

Паулина је тако доживела судбину свог оца Реље који је погинуо у Првом светском рату, а гробови су им обома заувек остали необележени.

Споменица Паулини Сударској за вечну успомену и славу палих бораца Народноослободилачког рата

⁵³ Виктор Куча, Битка на Сутјесци – Прозивка палих бораца. Преглед података о погинулим по местима рођења. Партизанска књига – Љубљана, Лонос – Београд, Национални парк „Сутјеска“ – Тјентиште.

⁵⁴ Општински суд у Цетињу бр. 129/63 од 22.12.1964. Податак из Матичне књиге умрлих из Новог Бечеја доставио је Андре Карољ.

⁵⁵ Бр.споменице: 25345, Београд, 29. новембар 1950.

Јованка Врбашки,
Паулинина мајка

Одлазећи у рат, сликар Бора Барух је оставио поруку да ако се не врати, његова дела треба предати некој културној установи, музеју или дому културе.⁵⁶ Паулина Сударски вероватно није размишљала о томе. Наставнички позив на Цетињу, а потом и приступање партизанској болници, одвојили су је не само од њених радова, већ и од самог стварања. Знајући да уметник живи онолико колико живи и његово дело, Паулинина мајка Јованка Врбашки је 1949. године 154 рада (127 цртежа и 27 слика) своје кћерке поклонила Народном музеју Зрењанин, чиме је ова установа добила свој први легат. Поклон, знатно мањег обима, којег чине једна слика (**Мушко попрсје**) и мапа од 20 листова цртежа и акварела добија и

Галерија Матице српске. По неким подацима нешто радова је имао и Паулинин супруг Блажо Ђуричић, који ју је надживео за готово пола века. Део слика и цртежа Јованка Врбашки је задржала код себе, а потом предала Предшколској установи која носи име своје преминуле суграђанке.⁵⁷ Овоме треба додати радове и документарни материјал у власништву Милене Пандуровић из Новог Бечеја, унукe друге супруге Владимира Врбашког, као и две слике и пар фотографија код Татјане Јанковић из Београда, кћерке Паулининог брата од стрица, пуковника Велимира Сударског. И то је све. За проучавање сликаркиног живота драгоцен је и део документарне заоставштине који се данас налази код породице Пандуровић. Ту треба издвојити Паулидине свеске, књиге које је поседовала (неке су припадале и њеном супругу што видимо по потпису Б. Ђуричић, Београд), индекс, као и фототипско издање часописа „Жена данас“ са посветом Паулининој мајци: „Као трајно сећање на другарицу Паулину Сударски која је жртвовала свој живот у борби за слободу, равноправност и социјализам и као знак захвалности и поштовања за њену пожртвовану сарадњу са часописом *Жена данас* у најтежим револуционарним данима, даје ову књигу њеној мајци“, у потпису – Конференција за друштвену активност жена Југославије; Одбор за прославу 30-годишњице *Жене данас*.⁵⁸

⁵⁶ Вера Јовановић, *Богдан Шупут*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 1984.

⁵⁷ Године 1955. Предшколска установа из Новог Бечеја је добила име „Пава Сударски“, а Јованка Врбашки им је том приликом поклонила део радова своје кћерке који су били у њеном власништву.

⁵⁸ Ово фототипско издање је објављено у Београду 1966. године и садржи 33 броја часописа „Жена данас“ од 1936. до 1944. године.

У Предшколској установи „Пава Сударски“ у Новом Бечеју налази се и биста младе сликарке, изливена у бронзи, рад вајара Милана Бесарабића. До пре коју годину, уз Љубицу Цуцу Сокић, био је то наш најстарији уметник.⁵⁹ Обоје су похађали Краљевску уметничку школу у исто време кад и Паулина. Миливој Николајевић је у свом тексту Бесарабића описао као колегу „који је волео да дискутује, па и филозофира. У раду је био озбиљан, са видним даром“.⁶⁰ Сам вајар је у интервјуу датом у „Политици“ рекао да је био последњи студент Краљевске уметничке школе: „Кад сам ја изашао, закључали су школу и отворили Академију.“⁶¹ Лик своје колегице приказао је реалистично, карактеристичних црта, додајући са предње стране једну малу стилизовану сликарску палету.

Текст у листу Зрењанин поводом отварања изложбе Паулине Сударски у Народном музеју Зрењанин, 1961.

Позивница за изложбу Паулине Сударски у Народном музеју Зрењанин, 1979.

⁵⁹ Милан Бесарабић (Чачак 1908 – Београд 2010) је Краљевску уметничку школу завршио 1938. године. Пре тога је дипломирао на Правном факултету. Учио је и музичку школу. Бавио се педагошким радом као и књижевношћу.

⁶⁰ Миливоје Николајевић, *Спомен на Уметничку школу у Београду*, Летопис Матице српске, година 164, фебруар 1988, књ. 441, св. 2, стр. 265–287.

⁶¹ Гвозден Оташевић, *Актови испод мараме*, Политика, 26. мај 2008.

Радови који су остали иза Паулине Сударски, похрањени у два музејска установа и једној образовној, те код наследника, представљали су добар материјал за организовање изложби о стваралаштву преминуле сликарке, у чему је посебно предњачио Народни музеј Зрењанин. То је и разумљиво с обзиром на то да ова установа чува и највише њених радова завештаних од стране Паулине мајке, а музеолошки дефинисаних као легат.

Ипак, прва тзв. комеморативна изложба радова Паулине Сударски организована је 1958. у њеном родном граду, Новом Бечеју. Три године касније, (1961) у част двадесетогодишњице устанка народа Југославије приређена је изложба у Народном музеју Зрењанин,⁶² а након тога је иста концепција постављена у Друштвеном дому комбината „Серво Михаљ”, па у просторијама Омладинског дома у Новом Бечеју и коначно у Народном музеју у Кикинди. Сходно Паулиној друштвеној ангажованости, пре свега као младе жене у предратном периоду, а потом и у току самог рата, а коначно и због њеног трагичног краја, стиче се утисак да су се све изложбе показале пригодним или за обележавање празника Осмог марта или су организоване поводом разних годишњица и јубилеја везаних за Други светски рат.⁶³ Међу значајнијим је свакако она која је приређена такође 1961. године у Академији ликовних уметности, где су осим Паулине Сударски представљена још четворица сликара погинулих током рата: Јурица Рибар, Бора Барух, Душан Влајић и Богдан Шупут.

Цртеж из скицен-блока
оловка и туш на хартији, 22 x 15 цм,
вл. Народни музеј Зрењанин, инв. бр. 639

⁶² Отварању изложбе у зрењанинском Народном музеју присуствовала је и сликаркина мајка Јованка Врбашки.

⁶³ Изложбе: „Жена у ликовном стваралаштву” и „Жене – сликари, писци” организоване су 1961. Следе: „Жене сликарке и њихова дела” (1963), „Паулина Сударски – сликарка, револуционар и борац” (1965), „Жена у ликовном стваралаштву војвођанских сликара” (1970)...

Једна од већих изложби Паулине Сударски организована је у Народном музеју Зрењанин 1979. године, поводом Дана жена. Ауторка је била кустос Вукица Поповић, а у концепцији поставке је учествовало и Историјско одељење, чији је кустос Видак Вуковић представио документарни део о бици на Сутјесци. Изложба је потом пренета у Раднички дом у Нови Бечеј и уприличена у част 60-годишњице КПЈ и СКОЈ, а поводом дана Предшколске установе „Пава Сударски“. У малом каталогу који је том приликом штампан објављен је поменути текст „Њих седам“ Љубине Перовић, док је новобечејски песник Томислав Курбањев исписао стихове у част своје преминуле суграђанке:

Јутра боје слика
(Пави Сударској, сликару погинулој на Сутјесци)

Вечно ће волети људи
лепоту тих видика
што рађају јутра
боје твојих слика.

Последњих година радови Паулине Сударски су представљани и у оквиру тематских или ретроспективних изложби којима су промовисана дела из Ликовне збирке Народног музеја Зрењанин.⁶⁴ Крајем 2011. приређена је изложба „Моје тело-твоје дело“ коју су чиниле слике и цртежи на тему људског тела, а из фонда овог музеја.⁶⁵ Представљено је укупно 13 радова Паулине Сударски, а један део поставке је решен у виду имагинарног атељеа ове сликарке, са неизоставном цветном позадином испред које је Паулина често постављала акт, попут свог професора Петра Добровића.

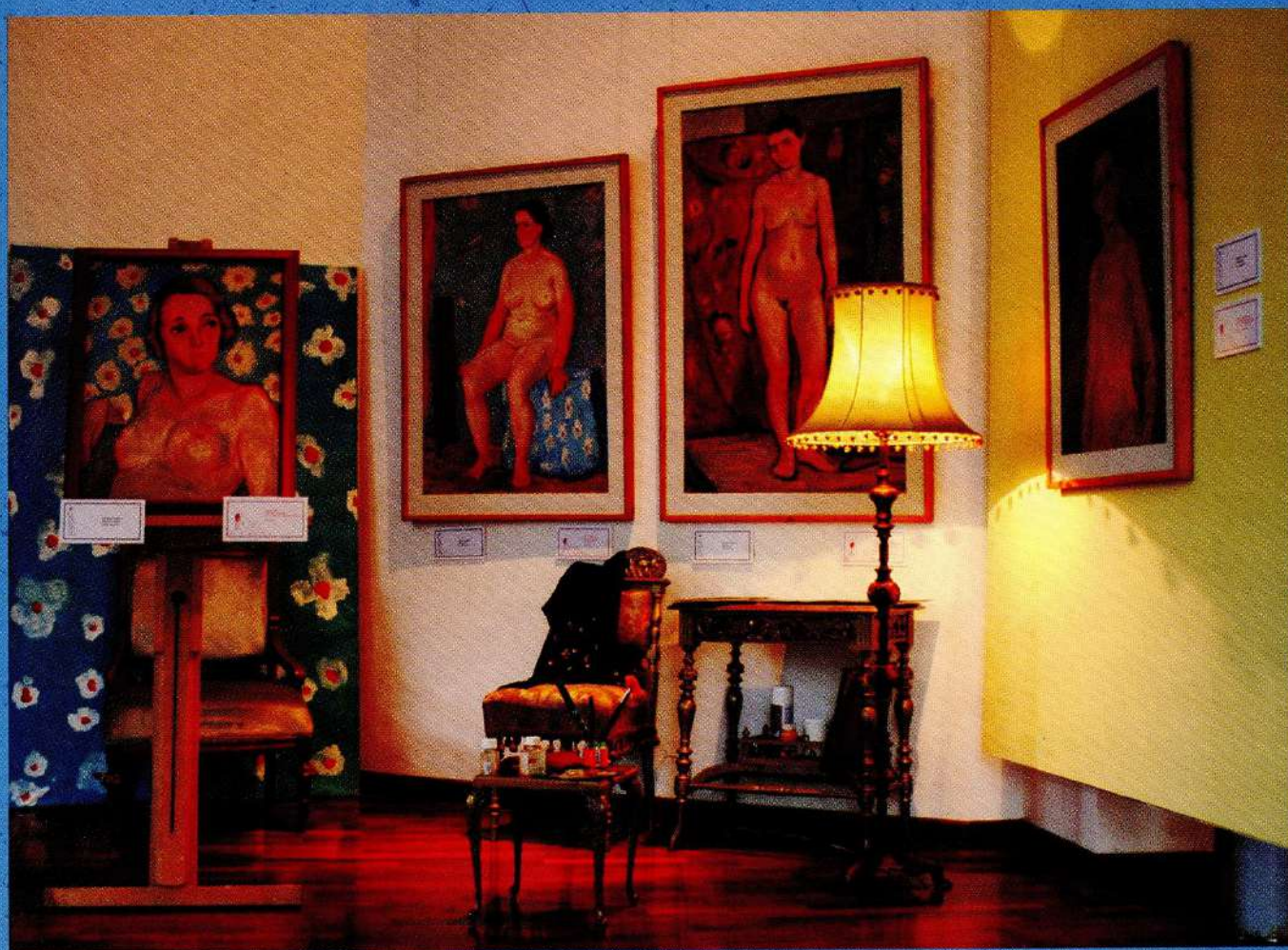
Јуна 2014. године, обележавајући стогодишњицу од рођења Паулине Сударски, говото на сам дан њене погибије на Сутјесци, отворена је изложба чији су организатори били Народни музеј Зрењанин, Предшколска установа „Пава Сударски“ као и Дом културе општине Нови Бечеј уз свесрдну помоћ господина Андреа Кароља.⁶⁶ Новобечејци су још једном исказали поштовање према својој суграђанки, оставивши букет цвећа крај Бесарабићеве бисте са ликом Паулине Сударски. За сликарку, болничарку, ученицу некадашње Краљевске уметничке школе и студенткињу Академије ликовних уметности то је можда најлепше место помена уместо гроба за који се не зна. Ипак, њен очух Владимир Врбашки је још за живота подигао

⁶⁴ У питању су биле гостујуће изложбе „Банатско сликарство – 18–20. век“ у Музеју Херцеговине у Требињу, ауторке Јелене Кнежевић (2009) и „Мајстори банатског сликарства од 18. до 20. века“ у Дому војске Србије у Београду, ауторке Оливере Скоко (2011).

⁶⁵ Изложба „Моје тело–твоје дело“, Народни музеј Зрењанин, 2. децембар 2011 – 2. фебруар 2012, ауторка Оливера Скоко.

⁶⁶ Изложба „Паулина Сударски – сто година од рођења“, Дом културе општине Нови Бечеј, 12. јун – 30. јун 2014. (аутори текста у каталогу: Оливера Скоко и Андре Карољ).

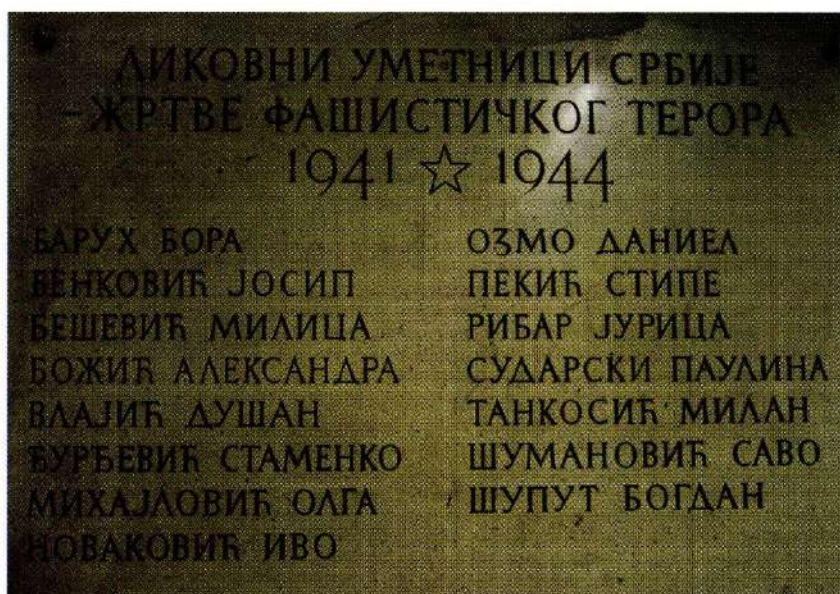
Поставка изложбе Паулине Сударски у Народном музеју Зрењанин, 1979.

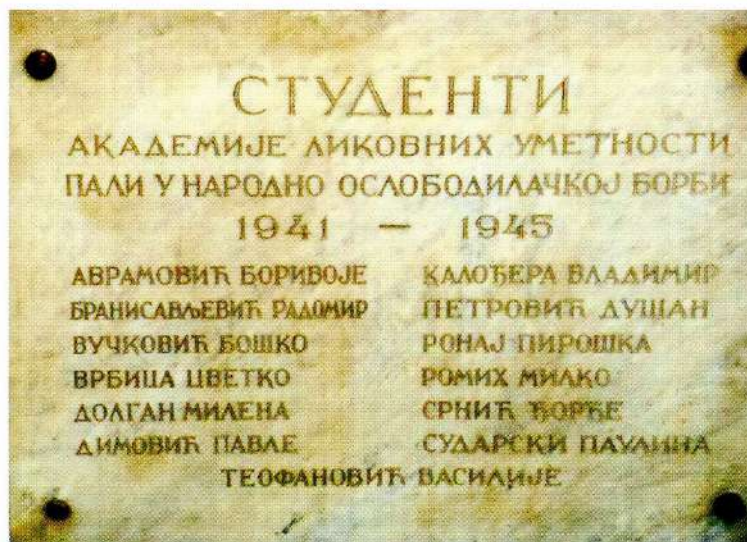
Поставка изложбе „Моје тело- твоје дело“ са радовима Паулине Сударски, Народни музеј Зрењанин, 2011–2012.

споменик на врањевачком православном гробљу где је, осим свог имена, дао да се уклеше име Јованке Врбашки, а након њене смрти 1977. године и женидбе са удовицом Даницом Дујин и име своје друге супруге. Наравно, с великим поносом и љубављу, чика Влада, како су га звали, на споменик је ставио и име своје поћерке, Паулине Ђуричић, рођ. Сударски.

Њено име је уклесано на још два места и то у Београду. У ходнику Факултета ликовних уметности, некадашње Академије, налази се плоча на којој су имена тринаесторо студената ове установе погинулих у Народно-ослободилачкој борби 1941–1945, међу којима је и Паулина Сударски. Друга, веома слична овој је плоча која се налази у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“ на Калемегдану, где је Паулинино име урезано уз имена других палих бораца-сликара.

Плоча са именом Паулине Сударски у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“

Плоча са именом Паулине Сударски у холу Факултета ликовних уметности

Прошло је сто година од рођења Паулине Сударски. Прошло је и више од осам деценија од њене погибије. Данас, гледајући њене слике и цртеже можемо само да наслутимо у ком правцу и до којих граница би се развијала њена уметност. Ликовни критичар Ђорђе Јовић је о њој писао као о „сликару чија је палета очишћена од почетништва и припремљена за уметничку озбиљност, али су Сутјеска и непријатељски рафали ту уметност изузели из уметничке биографије Војводине и Југославије”.⁶⁷ Кустос Вукица Поповић која је приредила неколико Паулининих изложби говорила је о њеном експресионизму који „није окренут тамној и загонетној, већ сунчаној страни живота. Волела је светлост сунца. Заљубљена у модрину неба и сеоског дрвећа, у бујност и таласање вегетације, у топлу, меку, ружичасту белину женског лица и тела”.⁶⁸ Слично је писала и Јелена Кнежевић која је после Вукице Поповић, као кустос Ликовне збирке Народног музеја Зрењанин, наставила да брине и о легату Паулине Сударски.⁶⁹

Ова весела, ведрa дотерана девојка *одшетала* је са београдског корзоа на самом крају четврте деценије као једна од првих дипломираних сликара Академије ликовних уметности. Годину дана касније учинила је баш онако како су се у прогласу свом народу обратили српски писци и уметници: „...ми смо се прикључили теби, пошли смо заједно с тобом у шуме, дво-струко наоружани: пером и пушком, кичицом и бомбом.”⁷⁰ Неки од сликара нису ни дочекали да се њихови радови уврсте у селекцију предратних изложби, а већ су на својим платнима и хартијама исписивали ратне теме постајући тако сведоци и учесници многих догађаја. И гинули су... Богдан Шупут у 28. години живота, Јурица Рибар у 25, Бори Баруху је било 30, а Паулини Сударској непуних 29, премало за сву ту лепоту духа и стваралачку снагу коју је ова млада жена носила у себи. Била је кћерка, ученица, студенткиња, активисткиња, колегиница, сликарка, супруга, наставница, другарица, болничарка... Увек уз неког – уз колеге, уз сараднице, уз супруга, уз своје ученике, коначно уз рањенике... У свему одмерена, вредна, посвећена, одлучна и баш онако како се потписивала у званичном обраћању – учтива *Паулина Сударски*...

Оливера Скоко

⁶⁷ Ђорђе Јовић, *Изложба сликара погинулих током Другог светског рата*, Уметнички савет УЛУВ-а, Нови Сад, 1975.

⁶⁸ Вукица Поповић, *Сударски Паулина – сликар, револуционар и борац (каталог изложбе)*, Нови Бечеј, 1979. и часопис „Спона”, бр.21–22, Нови Сад, 1979.

⁶⁹ Поводом 40 година од смрти Паулине Сударски, Јелена Кнежевић је у часопису „Улазница”, бр. 89, год. 1983. написала текст о животу и раду ове сликарке.

⁷⁰ Одломак из Прогласа српских писаца и уметника антифашиста српском народу, Рудник, 14. август 1941.

Abstract

The case of the painter Paulina Sudarski, whose life tragically ended at the age of 29 when she was killed in the Battle of Sutjeska, is interesting for several reasons. On the one hand, despite her short life, she left behind a considerable number of works, now in the custody of three institutions and two legatees. Owing to that, several exhibitions have been organized in the last fifty years, mostly at the initiative of the curators of Zrenjanin National Museum, which houses her legacy. On the other hand, the written records are much more scarce, offering only a few biographical details that have been inconsistent, incomplete and some even incorrect. Therefore, this exhibition and the supporting catalogue are an attempt to revive and re-establish the name and work of Paulina Sudarski, with the intention of securing her the place she deserves in the annals of modern Serbian art.

Paulina Sudarski was born in 1914 in Vranjevo, which was later joined to Novi Bečej. It was in her hometown that she finished primary school and started her secondary education. After her father had been killed in World War I, her mother married Vladimir Vrbaški, a manufacturer from Belgrade, where the family later moved and where Paulina continued her education. During the mid-1930s she studied at the renowned Royal Art School, where she gained basic education in art and qualifications to work as an art teacher. When the Academy of Fine Arts was founded in 1937, Paulina became one of its first students. She graduated in 1940 under Professor Petar Dobrović, a renowned painter, and her work with him is of particular importance. Since his influence is most evident in male and female nudes, it is in Paulina's paintings and drawings of nudes that his characteristic vivid expressionism can be best observed. Paulina painted most of her works while she was still at the Academy. Besides nudes, she also painted portraits, landscapes and still lifes. At the time, she was also a contributor for "Žena danas" and "Vojvođanski zbornik" magazines, actively participating in social and political life of pre-war Belgrade. It was probably then that she met her future husband Blažo Đuričić, with whom she went to Cetinje, where she started working

as a teacher in the local grammar school. The school year was interrupted in May of 1941 by the preparations for the coming uprising, so Paulina and her husband, too, joined the Young Communists and went to war. Upon arriving at Durmitor, she was assigned to the Partisan field hospital. Her life was tragically ended while doing her job as a nurse during the Battle of Sutjeska, also known as the Fifth Enemy Offensive. On June 13, 1943, she was one of the medical staff who didn't want to leave the sick and wounded and were killed alongside them.

In 1949, her mother Jovanka Vrbaški gave most of her daughter's paintings and drawings to Zrenjanin National Museum, which was the Museum's first legacy. Some of her works were given to the Gallery of Matica Srpska and a few years later to the preschool institution "Pava Sudarski" in Novi Bečej. Paulina's works and some documentary material are also in the keeping of her legatees, the family of Milena Pandurović from Novi Bečej and Tatjana Janković from Belgrade. The name of Paulina Sudarski is carved in "Cvijeta Zuzorić" Art Pavilion and the Academy of Fine Arts in Belgrade, together with the names of other painters and students killed in World War II.

Цртеж из скицен - блока
мастило и оловка на хартији
22 x 17 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 643

Каталог радова:

Слике:

1. Портрет жене

уље на платну

50 x 58 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 60

2. Мртва природа

уље на платну

63 x 50 цм

сигн. д. д: Паулина. С.

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 80

3. Портрет жене са шеширом

уље на платну

65 x 53 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 81

4. Торзо 1

уље на платну

69 x 77 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 104

5. Циганка

уље на платну

92 x 73 цм

сигн. д. д: Паулина

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 115

6. Женски акт

уље на платну

89 x 65 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 121

7. Студија мушке главе,

уље на платну

63 x 47 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 155

8. Студија женске главе

уље на платну

52 x 39 цм

сигн. д. д: Паулина. С.

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 158

9. Женски акт

уље на платну

100 x 76 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 181

10. Женски акт

уље на платну

108 x 74 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 183

11. Женски акт

уље на платну

100 x 69 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 185

12. Пејзаж

уље на картону

38 x 46 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 197

13. Торзо 2

уље на картону

130 x 75 цм

вл. Народни музеј Зрењанин

инв. бр. 207

14. Женски акт
уље на платну
120 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 210
15. Албанац
уље на платну
122 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 218
16. Словакиња
уље на платну
122 x 75 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 219
17. Мушки акт
уље на платну
124 x 70 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 227
18. Женски полуакт
уље на картону
63 x 51 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 397
19. Женски акт
уље на картону
62 x 50 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 398
20. Сељаче
акварел на хартији
20 x 16 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 457
21. Сељаче
акварел на хартији
31 x 22 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 482
22. Черевих
уље на платну
43 x 53 цм
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј
23. Део улице (Охрид?) (1935)
акварел на хартији
30 x 19,5 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски 1935.
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј
24. Сељанка
акварел на хартији
36 x 27,5 цм
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј
25. Мртва природа
уље на платну
53 x 71 цм
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј
26. Пејзаж
акварел на хартији
20 x 30 цм
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј

27. Младић (1935)
акварел на хартији
30 x 21 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски 1935.
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј

28. Портрет жене (1940)
уље на платну
70 x 49 цм
сигн. г. д: Сударски 940.
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј

29. Женски портрет
уље на платну
55,4 x 46,4 цм
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј

30. Предео 1
акварел на хартији
25 x 36,5 цм
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

31. Предео 2
акварел на хартији
30 x 40 цм
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

32. Предео 3
акварел на хартији
30 x 42 цм
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

33. Предео 4
акварел на хартији
20 x 33 цм
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

34. Мртва природа
уље на платну
44 x 54 цм
вл. Татјана Јанковић,
Београд

Цртежи:

1. Девојка са вазом
оловка у боји на хартији
46 x 34 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски IV
вл. Предшколска установа
„Пава Сударски“,
Нови Бечеј

2. Дечак са књигом
оловка на хартији
34 x 19 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 454

3. Глава девојке
оловка на хартији
30 x 22 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 487

4. Породица
туш на хартији
30 x 23 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 490

5. Мртва природа
оловка на хартији
22 x 30 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 498
6. Глава детета
туш на хартији
19 x 14 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 695
7. Ученица (1940)
мастило на хартији
15 x 13 цм
сигн. г. д: Скопље,
13.VI 1940. П. Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 532
8. Глава девојчице
туш на хартији
20 x 14 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 518
9. Глава мушкарца
туш на хартији
18 x 15 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 512
10. Ученица (1940)
туш на хартији
21 x 14 цм
сигн. г. д: П. Сударски, Скопље 940.
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 511
11. Скицен-блок
мастило и оловка на хартији
17 x 11цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 634
12. Скицен-блок
мастило и оловка на хартији
16 x 13 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 635
13. Скицен-блок
оловка и туш на хартији
22 x 15 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 639
14. Скицен-блок
оловка на хартији
19 x 16 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 640
15. Скицен-блок
оловка на хартији
22 x 15 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 642
16. Скицен-блок
мастило и оловка на хартији
22 x 17 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 643
17. Мушки акт
оловка на хартији
61 x 44 цм
сигн. г. д: вечерњи акт, П. Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 317

18. Женски акт
оловка на хартији
61 x 44 цм
сигн. г. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 318

19. Мушки акт
оловка на хартији
61 x 44 цм
сигн. г. д: Паулина Судар.
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 321

20. Женски акт
боја на хартији
62 x 44 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 443

21. У кафани
туш на хартији
25 x 20 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 455

22. Погреб
туш на хартији
32 x 19 цм
сигн. д. д: Паулина Сударски
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 463

23. Мушки акт
оловка на хартији
30 x 21 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 495

24. Мушки акт
туш на хартији бојен
29 x 21 цм
вл. Народни музеј Зрењанин
инв. бр. 484

25. Свећа
оловка у боји на хартији
51 x 36,5 цм
сигн.д.д. Паулина Сударски IV
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

26. Воће
оловка у боји на хартији
51 x 36,5 цм
сигн.д.д. Паулина Сударски IV
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

27. Сунцокрет
оловка у боји на хартији
51 x 36,5 цм
сигн.д.д. Паулина Сударски IV
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

Скулптуре:

1. Студија главе
гипсани одливак
42 x 23 цм
сигн. на постољу: Паулина Сударски
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

2. Студија фигуре
гипсани одливак
сигн. на постољу: П.Сударски '32.
вл. Милена Пандуровић,
Нови Бечеј

Поред радова Паулине Сударски на изложби је представљен и документарни материјал у власништву Народног музеја Зрењанин и Милене Пандуровић из Новог Бечеја. Део поставке чине и предмети из фонда Историјског и Етнолошког одељења зрењанинског Музеја као и Војног музеја из Београда, Касарне „Светозар Марковић-Тоза“ из Зрењанина.

CIP- Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

75.071.1:929 Sudarski-P(083.824)

СУДАРСКИ, Паулина, 1914-1943

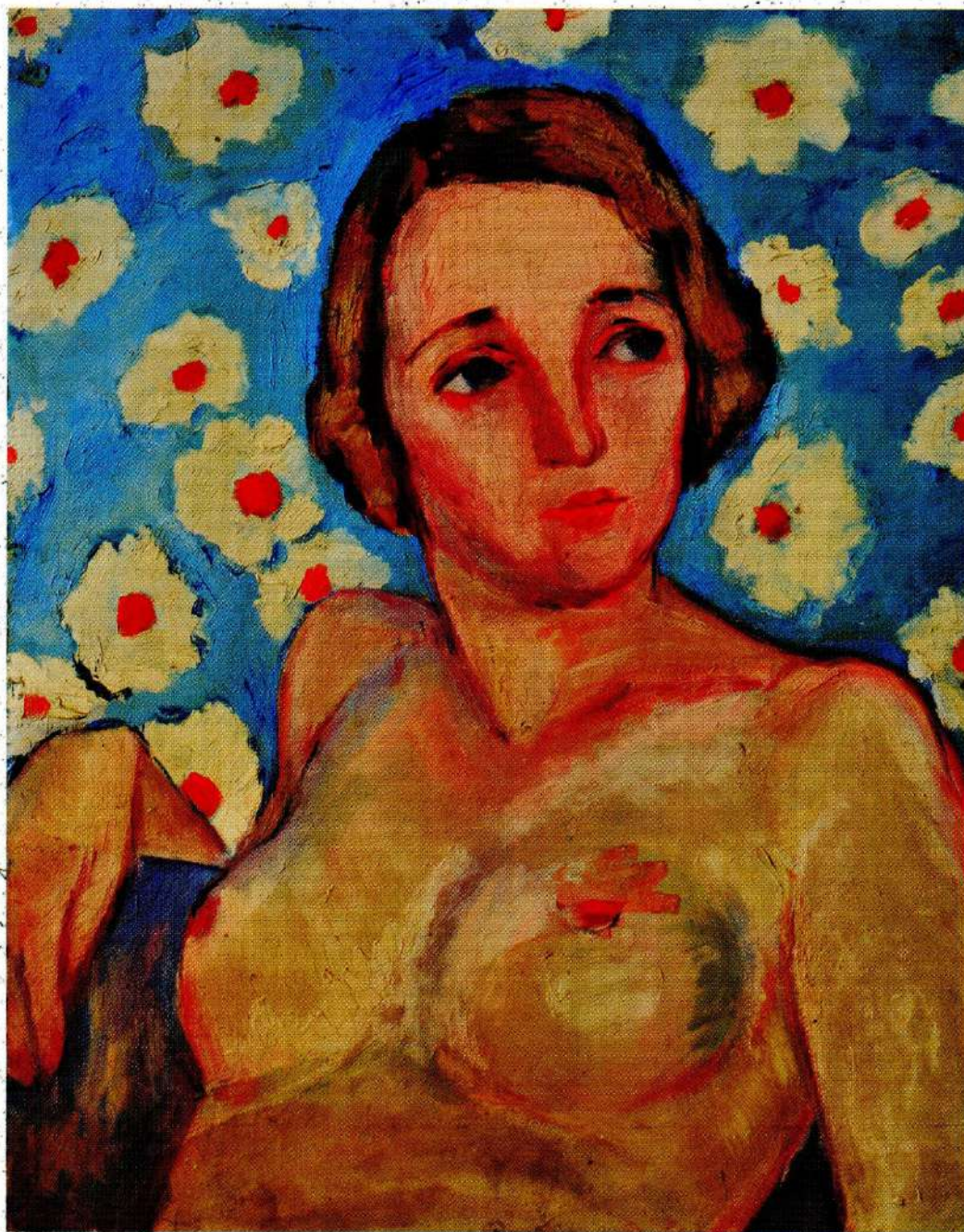
Паулина Сударски : од експресивне ведрине до трагичног краја / [текст Оливера Скоко ; превод резимеа Оливера Станков]. - Зрењанин : Народни музеј, 2015 (Зрењанин : Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин"). - 59 стр. илустр. ; 23 cm

Тираж 500.

ISBN 978-86-85961-55-7

а) Сударски, Паулина (1914-1943)- Сликарство - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 294089479

Д. Сударска

Зрењанин, 2015.